

ЗА РЕКОМЕНДАЦІЄЮ

опинившись безробітним, я дожився до того, що зостався тільки в піджаку на плечах, в одній-однісінькій брудній і слизкій від поту сорочці та при галстуку, що збігся в сукрутки. На той час я вже так охляв, що в мене паморочилася голова, а все тіло трусилося, немов улихоманці. В ту скрутку для себе годину я наважився звернутися за порадою до одного з моїх друзів, який, oprіч усього, був мені ще й за кума: колись він охрестив мені у церкві Сан-Джованні сина. Прізвище мого друга, чи вірніше кума,— Полластріні. Він шоферував у двох синьйорин, які мали власну машину, що була набагато старіша за них. А користувалися панії нею, може, двічі на тиждень, отож робота в кума була — крашої не треба. Завітавши до нього, я застав його саме в гаражі, де він порпався в якомусь ящику. Тільки-но кум угледів мене, як одразу ж збагнув, що мої справи кепські. Тому, перш аніж промовити слово, простяг мені цигарку. Я взяв її тремтячою рукою і роз-

повів, у якій справі прийшов до нього. Мій кум розгублено почухав потилицю.

— Сан-Джованні не любить брехні... А що ми покумалися в церкві Святого Джованні, то скажу тобі ширу правду: настала лиха година, роботи, брат, чортма і сподіватись ні на що. Вже подекуюють, що коли й далі так буде з роботою, то незабаром усі оці люди самі водитимуть машини і водіїв приватних машин взагалі не стане. Але знаєш, що я можу зробити? Я відрекомендую тебе судді Моље. Він колись був зі мною в дуже добрих стосунках. У цього Моље пів-Рима знайомих і він, якщо тільки зможе, обов'язково щось придумає. А коли й не зарадить ділу, то, зрештою, щось підкаже.

Після цього він ступив до телефону, що був тут же в гаражі, й заходився дзвонити. Моље, видно, вже забув про кума, і тому довелося таки довгенько переконувати суддю. Нарешті, телефонна розмова закінчилася... Кум підійшов і сказав, щоб я негайно їхав: суддя Моље чекає на мене. На прощання простяг мені ще одну цигарку, я подякував йому і пішов.

Було ще рано, але вже стояла та нестерпна задуха, яку мешканці Рима називають «какаччіа». Ти немов потрапляєш у велетенську піч, яку обпалює з безхмарного неба пекучим промінням сонце та обвівають знесилюючі задушливі вітри, що доносять у цю пору подих гарячих пустель Аравії. Сліпуче виблискуючи на сонці, весь у пилюці, під'їхав трамвай, що йде на площу Кавура. Мені, безробітному, він здався подібним до молотарки в жнива серед закуреного току. Трамвай був повнісінький, всі сідці обліпили люди. Я й собі причепився. Отак тримаючись руками за розпечені боки вагона, я проїхав аж до площі Кавура. Там зіскочив і подався до вулиці Т'ерлуїджі да Палестріна, де мешкав суддя. Знайшов його будинок, хутко пролетів сідцями й опинився біля сінешних дверей. Натиснув на кнопку дзвоника. Служниця впустила мене у великий гарний передпокій з двома дзеркалами в золотих рамах та двома консолями з жовтого мармуру. Я зайшов і став чекати. Раптом, наче вітром, розчинилися бокові двері, з них прожогом вилетів на триколісному велосипеду маленький хлопчик, об'їхав мене довкола, ніби регулювальника на перехресті ву-

лиць, і зник в інших дверях. Зразу ж після цього визирнув сам суддя:

— Тобі ще поталанило,— промовив.— А я оце саме налаштувався йти в суд.

Заходжу до нього в кабінет. Скрізь шафи, набиті книгами. Суддя сидить за столом, ледь видніючи з-за безладної купи паперів, сам невеличкий на зріст, з широким жовтавим обличчям і чорними, як смола, очима.

— Так, Ронделлі Луїджі,— перегортаючи якусь книгу і зовсім не дивлячись на мене, промовив суддя.

— Я, пане, Чезарано Альфредо,— підказую йому.— Вам дзвонив за мене Палластріні... в справі роботи.

— А хто такий цей Палластріні?

У мене аж у очах потемніло від цього запитання. Відповідаю вже не зовсім рівним голосом:

— Палластріні Джузеппе... що шофером у синьйорин Кондореллі.

Суддя засміявся, правда, не злим сміхом, і каже:

— Так. Це вірно... стривай, стривай... він таки дзвонив мені, пригадую... таки правда... але знаєш, розмовляючи з ним по телефону, я саме переглядав тут деякі папери й відповідав, звичайно, думаючи зовсім про інше, так що коли закінчив розмову, то вже й сам не знав, з ким говорив, що мені говорили й що я відповідав. Аж ти мені розкрив тепер цю загадку. Так от, здається, коли мене не зраджує пам'ять, ти хочеш, щоб я тобі допоміг улаштуватись садівником при міській управі?

— Ні, пане адвокат, я — шофер і шукаю роботи за своїм фахом,— вдруге підказую я. А суддя відповідає, ніби й не чує мене:

— Знаєш, що я сказав би тому, хто просив би у мене цієї роботи? Слухай: мільйон лір, мільйон лір в одній банкноті можу тобі скоріш дістати, аніж цю посаду... Інша справа — садівником при міській управі...

— Пане адвокат,— звертаюся вже майже з серцем до нього,— але ж я — шофер і шукаю роботи шофера...

— Та чую, чую, чорт забирай, не глухий! — невдоволено й гостро відповів мені суддя.

Потім нагнувся над столом, щось швиденько написав, узяв перекидний настільний календар і почав шукати, очевидно, адресу. Нарешті, виписав звідти щось із тим же посміхом і подав мені конверта.

— На, ось,— каже,— цього листа і поїдь до адвоката Скардамацці. Може, він що зробить для тебе... І візьми ось, між іншим, вони тобі знадобляться,— додав, витягнувши з портфеля п'ятдесят лір і ткнувши мені в руки.

Я спершу відмовлявся для годиться, мовляв не хочу брати, але потім узяв гроші, вклонився і вийшов.

Контора адвоката Скардамацці була в приміщенні міської управи, на Анаграфі, по вулиці Віа дель Марі. Спочатку це неабияк ме-

не здивувало, однак що вдієш — так була написана адреса на конверті. Знову, як і перше, сідаю на кільцевий трамвай і їду на східцях через усе місто. Сонце палило нестерпно, його проміння всю дорогу, наче вогнем, обпікало мені плечі. Я зліз на Бокка делла Веріта і попростував до будинку міської управи. Там усюди — і перед дверима, і на сходах юрмилися люди, штовхаючись і пропихаючись хто туди, а хто звідти. І кожен тримає в руці, мов гришну душу, один чи два якихось папірці. І почав я з поверху на поверх питати й перепитувати, де Скардамацці. В коридорах уже порідшали натовпи, від яких так тхнуло кислим потом. Люди танули на очах, мов свічка. Нарешті, я натрапив на чиновника, який показав мені, де сидить цей Скардамацці. На щастя, перед його дверима я не застав жодного відвідувача і прямо з ходу потрапив у кабінет. Скардамацці сидів за блаженською чорною стойкою. З себе він був іще зовсім молодий, з чорними вусиками та з чубом щіткою, в білій сорочці, обидва рукави перехоплені резинками. Вислухав адвокат мене, покурюючи, та й каже:

— Шкода, що я абсолютно не знаю цього судді Мольє... І, між іншим, я зовсім не адвокат, а рахівник, і мене звуть не Родольфо, а Джованні... Що я можу зробити для вас — це послати до мого колеги Марлуцці. Може, він що-небудь вигадає.

Він узяв телефонну трубку і завів довгу розмову. Спочатку запитав, чи його слухає ясочка, так і назвав — ясочка. Йому заперечили звідти, що вона, мовляв, не ясочка, бо Скардамацці був і є поганий, на що він відповів, ніби не розуміє, що це має означати, адже при зустрічі вона обіцяла йому, що подзвонить і так далі. Телефонна розмова закінчилась зовсім непривітно. Скардамацці заявив, що мусить кінчати, бо його ніби викликає якийсь Чезарано Альфредо і поклав трубку.

— Мершій іди,— звернувся він до мене.— Його звуть Марлуцці.

Вийшов я шукати цього Марлуцці і тут же зрозумів, що не легко його буде знайти, бо всі, до кого я звертався, не знали такого імені. Лише один якийсь невіглас, коли я запитав, де можна знайти Марлуцці, відповів:

— Марлуцці? Де ж, як не на рибному базарі!¹

Никав я отак по поверхах та коридорах, аж доки раптом не згадав, що суддя Мольє шукав адресу Скардамацці в перекидному календарі. А що, думаю, коли він, кваплячись, написав не ту адресу? Я й справді не помилився: подзвонивши в довідкове бюро, дістав відповідь: адвокат Скардамацці мешкає по вулиці Квініно Селла — на протилежному кінці Рима. Приїжджаю туди. Знаходжу його

¹ Марлуцці італійською мовою означає тріска.

контору на третьому поверсі в поганенькому старому будинку. Скрізь на сходах смердить недовареною капустою, в передпокої темрява і задуха, прямо дихати нічим. На канапах, куди не глянь, безліч похнюплених відвідувачів. Довелося чекати, мабуть, з добру годину, доки пройшли всі оці тіні, що були поперед мене. Нарешті, моя черга. Заходжу в кабінет, обставлений виключно інкрустованими кісткою меблями з чорного дерева. В одному кутку стоїть опудало орла з широко розправленими крилами. Адвокат сидить у затінку за столом, заваленим паперами й заставленим телефонами. Над ним за спиною висить картина — гарно одягнена селянська дівчина з пишними квітами в руках. Зовні адвокат Скардамацці — цілковита протилежність рахівникові Скардамацці. Цей косоокий і горбоносий добродій з крупним обличчям швидше скидався на вантажника, ніж на адвоката. Голос мав дужий, приемний і разом з тим холодний — ознака, що викриває римлянина.

— Гм... Не маємо роботи, значить,— мовив, пробігши очима мого листа.— Зроблю для тебе, чоловіче, все по зможі... Сядь і зачекай трохи.

Я сів, а він одразу ж нагнувся до телефону і зав'язав жваву розмову. Хтось до нього не знати, що говорить, а він невідступно наполягає:

— Півтора, або зовсім нічого.

Звідти знову щось наполягали, однак Скардамацці тримався свого:

— Тільки півтора, або зовсім нічого.

Нарешті Скардамацці заявив, підкреслюючи кожне своє слово:

— І скажи тому шахраєві, що я пляжний лежень... Ти зрозумів? Отак і перекажи йому: Скардамацці — пляжний лежень.

Закінчивши цю розмову, він розпочав іншу, зовсім не схожу на попередню навіть за вимовою: коли перша велася виключно римською провінціальною говіркою, то друга, хто зна чому, була в тоні північного італійця — така підслеслива й солоденька:

— Пане докторе, ми вирішили... Я тут буваю з п'ятої до восьмої... Будь ласка, прошу, приходьте, коли забажаєте... не сумнівайтесь... моє найкраще шанування вашій дружині...

Нарешті він поклав телефонну трубку, глянув на мене своїми косими очима так, немов проковтнути хотів, і сказав:

— А ти чого хотів?

— Там у листі...— почав я.

— Ах, так, лист... звичайно... Але де він у дідька залетів?

Довгенько він шукав листа, перекидаючи догори ногами папери на столі.

— Ага, ось він,— вигукнув, нарешті.— В нас нічого не зникає... Треба лише добре пошукати...

Перечитав його вдруге, зморщивши лоба,

потім узяв ручку, настрочив кілька рядків на білому аркуші паперу, поклав його в конверта і — тиць мені в руки:

— Біжи,— каже,— на цю адресу... Зараз ти якраз його здибаєш... бувай.

Я хутко встав, узяв конверта, поклав його в кишеню і вийшов.

Вже надворі я витяг конверта, щоб подивитися на адресу. Глянув і аж рота роззявив від подиву: «Судді Мауро Мольє, вулиця П'єрлуїджі да Палестріна 20». Що ж — за дурною головою та й ногами горе. Винних карають. Так і зі мною: проїздивши пів-Рима, маю повернутися знову на те місце, звідки починав — до судді Мольє. Отже, даремно я пхався, обливаючись потом, у кільцевий трамвай та автобус, ні за що й ні про що товкли мені там присохлий до спини живіт. «А чи не могло часом трапитися, що адвокат Скардамацці з-поміж купи листів для протекції вибрав чийсь інший, і, не пригадавши змісту мого листа, посилає мене, ні сном ні духом не відаючи, знову до Мольє, який послав мене до нього? Але за які гріхи така кара?» Ця халепа та до того ще нелюдський голод так приголомшили мене, що я більш не міг собі дати іншої ради, ніж сісти на автобус і повернутися назад на вулицю П'єрлуїджі да Палестріна.

Довгенько довелося чекати у прихотій, де зараз так смачно пахло стравами. Мені навіть здавалося, ніби десь поруч подзвонюють об полумиски ложки, виделки й ножі. Але це, очевидно, були галюцинації, викликані голодом. Знову той самий хлопчина на повній швидкості викотився на триколісному велосипеду з бокових дверей, знову об'їхав мене і, налягаючи на педалі, зник в інших дверях. Нарешті суддя своєю власною персоною подав мені знак зайти. У кабінеті тепер була приемна півтемрява: знадвору вікна закривали пластинчаті штори-віконниці. Під спинкою м'якої канапи лежала подушка. Як видно, суддя, пообідавши, передягнувся в халат і лаштувався трохи відпочити. Все ж він підійшов до столу й, не сідаючи, розкрив і прочитав поданого мною листа.

— Знаю, знаю адвоката Скардамацці,— сказав суддя.— Це мій добрий приятель... Так от, він прохає, щоб тебе, Франчесетті, влаштували швейцаром у суді... Так, га?

Тепер у мене вже дійсно світ закрутився перед очима. Правда, це могло бути ще й від голоду та втоми: адже я стільки перемучився сьогодні.

— Пане адвокате,— ледь подаючи голос, промовляю до нього,— мене звать Чезарано Альфредо, я шофер, шофер я...

— Але ж тут написано Франчесетті й говорить, що ви проситесь швейцаром... Що це за плутанина?...

Зібравшись з останніми силами, я одним духом випалив усе, що накопало в мене на душі:

ЖИТТЯ ЗАДЛЯ ТАНЦІВ

— Пане адвокат, мене звуть Чезарано Альфредо і я за фахом шофер... Сьогодні вранці вам дзвонив Палластріні, він вам добре знайомий, а потім я приїжджав сюди до вас і ви мене рекомендували в листі адвокату Скардамацці. Пам'ятаєте? Однак ви помилилися з адресою, і я потрапив до міськуправи до рахівника Скардамацці... а той мене послав до Марлуцці, якого я не знайшов... Після цього я все ж таки вирішив знайти того адвоката Скардамацці, але сталося так, що він переплутав листи в себе на столі й поклав мого в чужий, а чужий — у мій конверт. Так я й став Франчесетті, який просить, щоб його влаштували швейцаром. Так, об'їздивши пів-Рима, я знову потрапив сюди. Зараз відчуваю таку втому, так охляв уже від спеки й голоду, що більш несила на ногах стояти...

Вислуховуючи мою кривду, суддя весь час примружував очі, збираючи зморшки на лобі, то кривився. Так, тепер, видно, він пригадав мене й зрозумів, як примусив безробітного дурно гасати по місту. Я відчув, що йому стало тепер і ніяково й соромно. Докінчуючи свою розповідь, я звернув погляд на суддю: обличчя його двоїлося, двоїлося, потім стало перехрещуватися блискучими променями, заграло в зайчиках, а потім, сколихнувшись, розплилося на моїх налитих слізьми очах. Поточившись, я гелпнув на скрипучий стілець біля столу і затулив рукою обличчя. Здавалося мене от-от покинуть сили, от-от зомлію.

Тепер суддя вже остаточно переборов зняковілість, нав'яну своєю розповіддю.

— Вибачте мені,—отямившись, промовив я.— Це — наслідок моєї слабості.

Але він не дав мені й духу перевести.

— Так,— каже,— мені прикро за це... Але знаєте, ми настільки перевантажені роботою, а безробітних така сила, що доводиться тее... А ми давай зробимо так: до сьогоднішнього дня я сам їздив на своїй машині... Відтепер будеш ти возити мене... тимчасово, зрозуміло, доки не відшукаєш собі роботи... Мені не треба, широко кажучи, шофера, однак хай це тебе зараз не обходить.

Сказав і як зав'язав: марно було перечити. Потім покликав служницю, повідомив, що я — новий шофер і віддав мене в її розпорядження, наказавши відвести мене на кухню й нагодувати. Цікавим жінкам з кухні, які аж труслилися довідатись, хто я, зізвідки взявся й чого мене суддя взяв собі в шофери, я, втрапивши остаточно терпіння й відірвавшись на хвилину від миски, відказав:

— Моїй праці шофера допомогла одна мить пробудженого сумління.

— Сумління?

— Так, сумління. І не питайте мене більше. Єдине, що можу вам ще сказати, це — те, що мене звуть Чезарано Альфредо... Але ви можете називати мене просто Альфредо.

березні я діждався вісімнадцяти років, і батько дозволив мені покинути школу. Він дав мені цей дозвіл з відчаю,

бо я чотири рази залишався на другий рік. Зараз тільки я один серед товаришів, з якими починав навчання у першому класі, ходив іще в довгих і широких штанах. Батько мій — людина допотопних поглядів. Тому перш ніж погодитися, щоб я покинув школу, зчинив страшенний скандал: кричав несамовито і називав мене своїм мучителем, з яким, мовляв, не знає вже що й діяти.

Після всього мій старий поставив вимогу, щоб я став до роботи в проклятому магазині канцприладдя на Мінерві, де він був співвласником. На це я відповів старому двома словами: «краще вмерти!», за що він згріб мене за руку і виволік із хати. Так у вісімнадцять років мені дали з відчаю волю робити все, що забажаю.

Насамперед я доп'яв собі першокласну тонесеньку червону краватку, пару смугастих штанів на американський зразок — синіх у білу смужку, на шість кишень, з лацканами вище колін та ярликом ззаду; жовту хустинку на шию і два пояси з латунними пряжками. Моя мати дуже любила мене і нічого на світі не шкодувала для мене; в день мого вісімнадцятиріччя вона подарувала мені маленького портативного радіоприймача. Мало цього — вона ще й батька переконала піднести мені подарунок — мотоцикла. Того ж самого дня я побіг у перукарню зробити собі зачіску під «кінську гриву» (а ля Марлон Брандо).

Коли я ще сидів у кріслі, до мене підійшла зовсім неспокуслива на вигляд дівчина-манікюрниця і запитала, чи не бажаю бува при-

чепурити собі нігтики. Я оглянув її з ніг до голови і саме тому, що вона була негарна, ба навіть погана, я вирішив у глибині душі, що саме ця й пасувала мені найкраще. І я не помилюся в Джакоміні. Підпилюючи мої нігті, вона разом з тим розмовляла то про се, то про те, як це вже ведеться серед манікюрниць. З її слів я довідався, що вона в захопленні від рок-н-ролла так само, як і я. Так що коли я вийшов з перукарні, у мене було вже все, що треба: довга червона краватка з маленьким вузликом, сині штани, зачіска гривою, радіо, мотоцикл, вісімнадцять років і Джакоміна. Починалося, нарешті, справжнє життя, смисл якого я бачив тільки в рок-н-роллі. У моїм тілі тієї щасливої весни немов оселилась якась нечиста сила: так і мотало мною, «товстим», як соломина. Здавалося, що не я сам ходжу, а легкий квітневий вітер носить мене, як тільки з'явлюся на вулиці; я всією душею відчував, як напоєний пахоцями квітів вітер супроводив мене разом з першим весняним порохом скрізь і всюди в конвульсійних ритмах рок-н-ролла. Напхавши повні кишені грошей — усе папірцями по п'ятдесят лір, з Джакоміною під ручку (на той час вона, між іншим, уже покинула роботу в перукарні) я днював і ночував у барах-ресторанах. Звичайно, я відвідував лише ті бари, де лунала з радіо мила серцю моєму джазова американська музика. Переступаючи поріг, пред'являю жетончика на рок-н-ролл і гайда в танок — я і Джакоміна. Я з кутка, де паровий казан, у якому вариться кава, а Джакоміна — з протилежного кутка бару, де стоїть каса. Викривляючи в'язи і боки, я першим зриваюся з місця, пожадливо простягаю руки й роззявивши рота, а від каси, в екстазі і в такій самій позі назустріч мені Джакоміна. Отак усе ближче й ближче, аж доки не сходимося в колі з людьми — відвідувачами бару та нашими друзями, які, мов почет, усюди супроводили мене і Джакоміну. Ці друзі, переважно хлопці моїх років, трохи насміхалися з мене, що я вибрав серед такої безлічі гарних дівчат Джакоміну. А її, як я вже говорив, і дійсно не можна було назвати гарною: зачіска «кінський хвіст», личко гостре, худе, свинцево-синього кольору з якимись блідо-рожевими плямами, очі бридкі, як у приблудної сучки. Зате з-під коротенької спіднички стирчала пара справді диявольських ніг. Вони ніколи не стомлювалися від танців і як нічі інші вистукували в ритм з моїми. Зрозуміло, що між нами не було й тіні того, що зветься коханням — лише рок-н-ролл. Та й що таке кохання в порівнянні з смаком до танців? Підлабузництво, неволя й нудотність — і більш нічого. А крім того, кохання обтяжує, затуркує, тоді як танці тебе підносять у житті, й ти пурхаєш у ньому, як пташка в небі. Куди там до цього кохання!

Ми з Джакоміною завжди чудово розумілися і жили в злагоді. Зранку я їхав до неї на

мотоциклі, примостивши на рулі свій портативний радіоприймач. А вже від неї — куди захочемо на цілий день: чи то виїжджаємо за місто, чи до моря, чи будь-куди на околицю. І куди б не приїхали — зразу ж приймач на землю, ловлю танцювальну музику і — гайда в танок. Де я тільки не танцював: і на морському пісочку, і на асфальті римських вулиць, на траві в полі, на широких майданах і в тісних завулках. Якщо ми не виїжджали за місто, Джакоміна приїжджала до мене додому; тоді ми згортали з паркету у залі килим і «бацали» рок. Або ж їхали до неї додому і, як вона жила вбого і в них не було зали, то ми танцювали на площадці сходів. Удень, як я вже казав, ми сновигали від одного бару до іншого в супроводі наших друзів і проводили час у танцях, а ввечері йшли на танцювальну площадку. Тільки-но ми з Джакоміною бралися за руки, як на танцювальній всі розступалися, ставали довкола й плескали нам у такт в долоні. Сахнуся, бувало, серед ночі й ніяк до пам'яті не прийду: відчуваю, що ноги несамовито дригаються під простирадлом, а сам нічого не можу зрозуміти, аж доки не прочумаюся.

Який я тоді був щасливий! Такого щастя я більше вже ніколи потім не зазнав за все своє життя.

Однак вічно так тривати не могло. Вже під час наших прогулянок на мотоциклі я став помічати, що Джакоміна якось занадто вже горнеться до мене, а коли ми робили зупинки, вона танцювала — це так, але, як мені стало здаватися, більш заради того, щоб потішити мене, а не заради власного вдоволення. При кожній нагоді вона тяжко зітхала, брала мою руку і зводила на мене погляд своїх млосних очей.

Так тривало аж до прогулянки в сосновому гаю Кастельфуса. Там якось так трапилося, зараз уже й сам не розумію, як саме, що ми за кущем обнялися й зійшлися вустами в довгому жагучому поцілунку. Як тільки ми відірвалися одне від одного, я їй роздратовано сказав:

— Цього я не хочу.

— А чому? — перепитала вона. — Невже ти не розумієш, що ми закохані?

— Навіщо нам кохання? — кажу з тим же роздратуванням. — Нам багато краще без нього.

На мій подив, вона прилипла до мене і закричала пронизливим голосом:

— Я тебе кохаю, кохаю! І хай усі знають, що ми кохаємося, всі мусять знати, так, так, усі!

— Ну добре, годі, — кажу, відштовхуючи її. — Тільки не притуляйся до мене так близько.

— А чому б і ні, якщо ми кохаємося?

— Так, але не треба переходити певних меж.

— О, який ти лютий. Коли ми кохаємо одне одного, то який тут гріх, якщо обіймемося, чи не так?

— Обійдеться й без цього,— відповідаю їй грубо.— Я з тобою хотів потанцювати, а не того, щоб ти мене обнімала.

А вона манірно: — Альфреду мій, будемо вдвох.

Все. Відтоді вона ставала щодень то більш надокучливою і все менш і менш виявляла бажання літати зі мною в безладних ритмах рок-н-роллу. Вона все ще танцювала, зрозуміло, однак без того захоплення й ентузіазму, що є найголовнішою передумовою гарного танцю. А тільки траплялася нагода, вона тупила до мене. Іноді я штурхану було її так, що вона ледь віддихувала, але це допомагало, як мертвому кадилу. Чим більше я відштовхував її, тим більше вона липла. Іноді, бувало, категорично їй заявляю:

— Сьогодні тільки танцюємо і все. Згода?

А вона:

— Альфреду, як же я витримаю, щоб хоч раз не поцілувати тебе?

— Відклади,— говорю їй,— поцілунки до завтра. Сьогодні лише танцюватимемо.

Вона спочатку ніби й погоджувалася, однак потім ламала нашу угоду: підстрибувала ззаду, хапала руками за шию, обліплювала поцілунками. Я ледве не задихався в її обіймах. В моїх очах це було схоже на поведінку підлесливих собак: так і вони іноді підстрибують до людей, щоб лизнути їм обличчя. Нарешті я з неабияким зусиллям звільнявся з її обіймів, витягав з рота дві чи три волосини, які вона в запалі ледь не примусила мене ковтнути, і протестував:

— Це не відповідає нашій угоді! До побачення! До завтра!

Але я не йшов одразу додому: ставив одну грампластинку, потім другу, потім третю. Нарешті, коли я зовсім заспокоювався, то дзвонив їй. Вона прилітала, і вже весь вечір унас проходив по-старому, по-доброму: ми викручувалися, мов дзиги, в дикому танку до глибокої ночі. Відтоді однак між нами вже не було тієї невимушеності. Це я помічав, коли ми танцювали. Якимось я не втерпів.

— Ти, любя,— кажу їй,— не така якась, як була раніше.

— Це тому, що я кохаю тебе,— відповіла вона понуро.

Та найбільш мене дратувало те, що Джакоміна давала волю деяким своїм пристрастям при людях. Правда, рок-н-ролл ми танцювали також привселюдно. Але ж одна річ — танцювати і зовсім інша — цілуватися. Я Джакоміні не раз казав про це.

— Ті самі,— казав я,— що тобі ляпають у долоні, коли ти зі мною танцюєш, освищать тебе, якщо ти мене цілуватимеш. На все є своє місце, зрозумій.

А вона:

— Хай буде й так, але я бажаю, щоб усі знали, що ми кохаємося, так, так — усі!

Одно слово, ми вже не розуміли одне одного.

Якимсь-то сіли ми в автобус, щоб поїхати до одного з друзів, де ми часто зустрічалися, аби позмагатися в рок-н-роллі. Я був у препоганому настрої. Причиною цього були грубі образи, які мій батько дозволив собі зробити на мою адресу під час обіду. Я змушений був там же, за столом, дати йому слово (аби тільки заспокоїти його), що зразу ж по обіді піду, нарешті, працювати в магазин канцприладдя.

В душі я, звичайно, прийняв зовсім інше рішення й від цього мені було якось аж ніяково, ба навіть страшно: був шанс потрапити батькові ще раз на зуби, якби він довідався про моє потаємне рішення. Тому я сів з Джакоміною в автобус набурмошений, у пригніченому настрої. Стою собі на платформі коло задніх дверей, а вона, як і завжди, прилипла до мене й не спускає з мене своїх палаючих очей. Це вже вивело мене з терпіння.

— Не лупай,— кажу їй,— на мене такими очима.

А вона:

— Дивлюся, бо ти гарний. Поцілуй мене.

— Ти що, дурна?

— Так, так, поцілуй мене, зараз же, я хочу, щоб усі знали, що ми кохаємося.

— Говорю тобі — не дивись на мене такими очима. Не до цього сьогодні.

У відповідь вона підстригнула, обхопила мене руками за шию і чоломкнула. Ви б почули, як на це реагували пасажири. Один літній синьйор зауважив:

— І не соромно вам? Це ж непристойно! Ідіть собі додому й там робіть що завгодно!

Джакоміна, все ще не відлипаючи од мене, відповіла:

— А чому непристойно? Ми — закохані й робимо, що нам до вподоби, де заманеться.

— Не заздрю я твоїм батькам, синьйорино,— пролунало у відповідь од старого.

Проте інші пасажири були далеко менш лагідні.

— Ідіть на Вілла Боргезе — там для цього місце! — кричав один.

— Ви тільки погляньте на цю безсоромницю! — продовжував інший. — Що воно з себе корчить? Видно пана по халявах!

— І чим паскудніше, тим нахабніше поведеться,— додав іще хтось.

Хоч і проти своєї волі, я, зрозуміло, вимушений був оступитися за Джакоміну. Та, як це й завжди трапляється, коли робиш що проти своєї волі, я ляпнув одну злощасну фразу.

— Замовкніть! — бовкнув я. — Вам усім просто заздрісно!

Щоб сказати, що я раніше колись це говорив, то ні. Ці слова викликали шалену бурю протестів усіх присутніх. Нарешті й кондуктор вирішив за доцільне осудити нас.

Я знову огризнувся.

— Ти,— кажу,— краще пильнуй своїх квітів, чув?

На це зауваження кондуктор реагував усією силою своєї влади: він зупинив автобуса й примусив нас вийти.

— Ну, бувай, Джакоміно,— кажу до неї.

— Але ж я...

— Піду в магазин, дав слово батькові. Боюсь, що між нами трапилося непорозуміння.

— Яке непорозуміння?

— Бач, для тебе найважливіше на світі — це кохання. А для мене — сама знаєш, що. Отож, іди собі додому, я подзвоню.

— Подзвониш?

— Напевне...

Ми розходилися якраз на площі Мінерви, перед мармуровим слоном. І в ту мить я відчув, що більш ніколи їй не подзвоню.

Розлучившись назавжди з нею, я повернувся у напрямку магазину. Раптом немов тягар якийсь упав мені з пліч — так неймовірно легко стало. Оглянувся я на Джакоміну востаннє і відчув на серці радість від того, що вона була далеко від мене; отже, нарешті це правда: я кинув її, відірвався від неї остаточно, назавжди. В ритмі танцю переступаю поріг магазину канцприладдя. Тут завжди в цей час, у години найбільшої денної спеки,— жодного клієнта.

— Привіт, Біче! — весело вітаюся з підтоптанною вже старшою продавщицею і прямую в підсобку. Там беру з-під пахви свій портативний радіоприймач, ставлю його на стіл і кажу:

— Я до вас на підмогу. А тим часом, якщо не перечитимете, впіймаю вам веселу музику.

Слушені білі штори на вітринах відгороджували пекуче сонце од приміщення магазину. Поміж забитими різним канцелярським приладдям полицями стояли м'які сутінки, сповнені приємного запаху паперу. Радіо тихенько награвало. Тим часом я приліг на старій дермантиновій каналі, і мені так приємно стало від її прохолодної поверхні. Поклавши голову на сидіння і задерши ноги на високий валок, я аж закуняв був під плавними ритмами танцювальної музики. В цю мить чую голосок:

— Чотири великі креслярські аркуші, будь ласка...

Так, це може бути тільки Джіневра з танцювальної школи, вона так само до фанатизму захоплюється танцями, як і я. У неї, як і в Джакоміни, зачіска «кінський хвіст», проте ця — білява, з якимсь нездоровим блідуватим лицем, та ще з грайливим лукавцем у блакитних порцелянових очіцях. Швидко вибігаю з конторки й вихоплюю аркуші креслярського паперу з рук Біче:

— Цього клієнта,— кажу,— обслужу я. Здорова, Джіневро!

— О, Альфредо!..

— Я сам тобі принесу ці аркуші паперу додому. А зараз зайди сюди: хочу, щоб ти послухала дещо.

Джіневра заходить за мною в конторку, я зачиняю скляні двері перед самим носом приголомшеної старої Біче і підкручую приймач на весь голос.

Ні слова й півслова не промовивши (Джіневра зрозуміла все вже з моєї поведінки), кладу їй руку на талію і з місця галопом у танок — тільки човг, човг ногами фоксик. Я танцював його з подвійною радістю — це була одночасно і радість звільнення від Джакоміни, і радість зустрічі з такою дівчиною, що могла цілком заступити її.

Знеслившись, падаємо обоє на канапу.

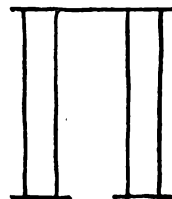
— Отже, побачення ввечері? — питаю.— Потім я проведу тебе додому.

— А Джакоміна?

— Хай тебе не турбує Джакоміна. Я зайду за тобою рівно о дев'ятій годині. Але давай одразу ж домовимось: зі мною тільки танцювати.

— Пхі, а для чого б іще я з тобою йшла?!

ЯК Я ХОТІВ ЗАБИТИ ЙОГО

очав я розмовляти сам з собою незабаром після того, як мене покинула дружина, бо, за її словами, вона «вже більш не могла зносити моєї мовчанки». Те, що я при ній, як і при всіх інших людях, завжди мовчав,— то щира правда, однак я мовчав скрізь і всюди лише тому, що кохав її. Адже коли любиш — не обов'язково розмовляти.

Скажете — не так? Основне, на мою думку, — бути поруч цієї людини, дивитися на неї й відчувати її присутність. Мовчазний при ній (може, трохи й занадто), я став балакучий ледве тільки вона покинула мене. Сам я швець за фахом, а шевство, як усім відомо, вимагає неабиякого зосередження, бо робота з ремнем, то робота тонка: тут маєш справу з людською ногою, а нога помилок шевця ніяк не переносить. Звісно, як прийдеш з роботи додому, то очі майже не бачать — такі стомлені, в голові ще стукують тобі молотки, а губи шемлять від цвяхів, бо їх же треба кожного обслинити, перш ніж загнати в підошву, — сам же він не полізе. Або я знаю тепер після праці привітну усмішку, чи чую лагідне слово, або цілує мене зараз хто в лоба, чи, може, чекає на мене після роботи гаряча страва? Де там! Тепер, коли прийдеш додому ввечері, то тільки й чуєш «мови», як покрапає в кухні вода з крана. Тиша — річ добра тільки тоді, коли ти сидиш у хаті з людиною, що люба серцю твоєму, і коли ти знаєш, що кожної миті, як тільки тобі заманеться, ти зможеш забалакати до неї. А тиша мертвотної порожнечі, та ще нав'язана тобі примусово, стає просто мукою. Отже, відтоді, як дружина перейшла жити до своєї матері, я, чи то готуючи собі їжу на кухні, чи споживаючи її в самотині, сівши край столу, почав майже непомітно для самого себе думати вголос.

Спочатку я висловлювався безособово, так би мовити, не звертаючися в дійсності ні до самого себе, ні до когось іншого. Кажу було: «Ну й холодно ж у цій хаті, гм, от холодно!» Або: «Якби оце не шаруділи щури на стелі, то крім плямкання мого рота взагалі не було б інших звуків»; або ще: «Ліжко стоїть не застелене ще зрання. Та куди вже його застеляти, коли ніч. Краще завтра вранці застелю». Балакав я досить голосно, інколи навіть занадто вже на високих нотах, незважаючи на те, що йшлося про речі без будь-якої ваги. Мені приємно було чути, як лунає мій голос в усіх трьох спорожнілих кімнатах. Потім одного разу, сидячи самотньо в кухні, я промовив: «Вино — добра річ, воно заспокоює, не вип'єш і літра, як усі неприємності проходять». І раптом, сам уже не знаю яким робом, мені трапилося відповісти так само високим голосом: «Знай, Джульєльмо, ти — нещасна людина. Що вино добре, то це так, одначе воно не приносить заспокоєння. Ти можеш пити його не тільки літрами, але й бутлями, тільки не забувай того, що в тебе є дружина і що вона покинула тебе. Так, вино — річ добра, але вірна дружина в хаті це — куди краще».

Я був вражений справедливістю цих слів і відповів, тобто мій перший голос відповів на них:

— Ти маєш рацію. Але що мені залишається діяти? Мені п'ятдесят років, а дружині — вдвічі менше, і вона мене покинула. Де вже

мені шукати таку жінку, щоб захотіла піти до мене? Одно тільки й залишається — вино. Хіба не так?

А другий голос на це:

— Слухай, не прикидайся. Сам добре тямиш, що не можеш і дихнути без своєї жінки.

— Хто це сказав? — заперечую. — Я відмовився від неї, от і все.

А другий голос:

— Та ти й не думав відмовлятися від неї. Коли б ти справді забув за неї, то навряд чи зітхав би стільки вже при одній згадці про неї і на роботі, і кожен раз, коли переступаєш поріг дому.

Отже, я став уже дволиким, двоособовим: один голос балакав, так би мовити, за мене, а другий відповідав за когось іншого, що, власне, також був мною і разом з тим не був мною. Тепер дійшло до того, що я перейшов у розмовах, сам того не помічаючи, від монолога до діалога, тобто від розмови про себе до суперечок сам з собою.

Ці суперечки однак не завжди залишалися тільки суперечками, бо іноді ми доходили й до згоди — я і він. Наприклад, того вечора, коли я випив півтора чи, може, й два літри, я зайшов у спальню і там, перед дзеркалом шафи, став кривитися заради розваги й сміху. Він мені сказав тоді:

— І знову те саме, знову напився. Щастя твоє, що ти вдома, а не на вулиці. Адже так набрався, що на ногах не встоїш. І не соромно тобі оце в твоїх роках?

Це було сказано, проте, з явним співчуттям.

Так ми жили більш-менш у згоді, може, місяців зо два, аж до тієї ночі, коли я випив більш ніж звичайно — повнісінький великий плетений бутлик вина. Підійшовши тоді до дзеркала і висолопивши язика, я аж сахнувся: він стояв переді мною — серйозний, стриманий. Рот стулений, язика не видно. Він довгенько співчутливим поглядом озиравав мене із дзеркала. Нарешті сказав:

— Ти вже мені обрид, Джульєльмо.

— Чому? — запитую.

А він:

— А тому, що відпускаю тебе, не побивши як слід морди: адже ти примирився з тим, що тебе кинула дружина; став п'яничкою, ще й перестав шанувати свою роботу.

— Хто це тобі таке сказав?

— Я тобі це кажу. Всі в нашому кварталі вже знають, що ти пиячиш. І черевики вони замовляють собі вже десь в іншому місці. Знаєш, хто ти тепер? Покидьок суспільства — он хто.

Мені стало млосно від цих слів, аж я почував собі потилицю.

— Так що ж мені діяти по-твоєму? — запитую, зібравшись з думками.

— Боротися, не здаватися, битися.

— Задля чого ж це?

— Щоб повернути дружину до хати. Сам же

бачиш, що без неї ти не здатний прожити й дня на світі, тож спробуй відвоювати її. Ти ж чоловік їй, чи що? Може, права не маєш на те, аби мати її біля себе? Так от: не лазь, мов те опудало, а дій, берись до дії!

— Але як саме діяти?

— Гм, як саме, це ти знаєш прекрасно й сам.

— Ні, слово честі, не знаю.

А він, уперто дивлячись мені в вічі:

— Роби все правдою чи кривдою, аби тільки вона знову повернулася до твого дому.

Ці слова були сказані таким тоном, що мені, слово честі, аж моторошно стало.

— Я вже починав правдою,— відповів я.— Це нічого не допомогло. А кривдою починати не буду. Не хочу, щоб мені стало ще гірше.

Це була з мого погляду переконлива й справедлива відповідь, проте він похитав головою і погрозиливо сказав:

— Ну гаразд. Ми ще поговоримо з тобою на цю тему.

В ту саму мить він зник з дзеркала, і я залишився сам. Я вже не міг спати. І тільки я погасив світло, як знову почув його голос з темряви.

— Зараз, коли ти вже спокійніший і трохи витверезився, скажу, що ти маєш робити, щоб повернути до себе дружину. Тільки не перебивай, вислухай сперш усе до кінця.

— Ну говори, слухаю,— відповів я.

Він, ніби жартома, порадив обов'язково піти завтра в майстерню і захопити з собою кривого шевського ножа, а звідти — прямо до дружини. Потім, каже, піднеси їй ножа під самісінький ніс і заяви грізно:

— Або ти негайно йдеш зі мною додому, або — ось бачиш цю річ?

В ту ж мить я відповів у темряву:

— Ти що — сказився? Я таки хочу повернути в дім дружину. Але щоб задля цього погрожувати їй кривим шевським ножом — то вже ні. Я зовсім не маю бажання сидати в тюрму.

А він:

— Стривай, стривай, ти не хочеш іти в тюрму. А щоб ти знав, там тобі буде набагато краще, ніж тут.

— Що ти хочеш цим сказати, не розумію?

— А те, що в тюрмі ти будеш хоч не сам, як дома. І взагалі, розміркуй — ти ж нічого не втрачаєш: піде дружина з тобою — це найкращий вихід; не піде — ти підколеш її гострим шевським ножом і скоротаєш свої дні в тюрмі. Там хоч будеш у дружній сім'ї інших тюрмаків.

— Ти збожеволів.

— Ні, я не божевільний, це ти добре знаєш. А от ти, Джульєльмо, настільки здичавів і відірвався од людей, що з заздрістю вже позираєш на тюрму.

Це вже було занадто. Я звівся в ліжку і, спустивши ноги на землю, рішуче заявив:

— Годі цих теревенів. Замовч, нарешті, заткни свою прокляту пельку і дай мені спокій. Я спати хочу.

— Я тебе попереджаю: не зробиш ти цього, я сам за тебе зроблю.

— А я тобі сказав: дай мені спокій, я спати хочу.

— Я це виконаю сам, і не пізніше завтрашнього ранку.

— Замовч!

— Отже, згода?

Я виплигну з-під ковдри, хапаю на долівці черевика і жбурляю ним з усіх сил у темряву. Він, певне, встиг відскочити, бо раптом забряжчали скалки й черепки: це я попав замість нього в глека з водою, що стояв на комоді. Незабаром після цього я заснув. Прокинувшись уранці, я не став гаяти часу. Його якраз не було дома — я перевіряв усі три кімнати. А втім, хто зна: доки я вештався на кухні, підігриваючи каву, він міг потягти в майстерню (ключ у нього, між іншим, був, бо я сам йому дав); він міг уже захопити й шевського ножа, а потім — прощай горло... мене аж дрижаки взяли тільки від однієї думки про те, що могло б трапитися від цього. І я, не випивши навіть кави, не вмившись і не поголившись, розпатланий і простоволосий вибіг з дому, натягуючи вже на сходах плаща.

Починало розвиднятися. Під ногами було мокро, вулиці засновані туманом. На них то сям, то там поспішали на роботу поодинокі перехожі. Кожен мій подих застигав у повітрі сизою хмаркою пари.

Майстерня моя була поблизу, в провулку дель Фіуме. Я йшов майже паралельно вулиці Ріпетта. Раптом здалеку бачу, як злодійкувато вишмигнув з майстерні він і пустився навтьоки в напрямку Тібра.

«Вскочив у халепу,— подумав я. — Що й казати, він — людина слова. Сказав, що це зробить, і зробив». Зараз однак треба було якнайшвидше діяти. Я вскакую в майстерню і хапаю про всяк випадок гострого шевського ножа: від нього, скаженого, можна чекати чого завгодно. З майстерні лечу до найближчого бару, щоб подзвонити по телефону.

— Чому так рано? — зустрічає мене власник бару, мій добрий знайомий. — Кави ще нема, не зварили.

— А мені й не треба кави,— кажу, здригнувши плечима.

Хочете вірте, а хочете не вірте: від надмірного хвилювання в мене тремтіли руки. Довго я безпорадно перегортав телефонну книгу, шукаючи номер комісаріату поліції. Насилу натрапив. Набираю:

— Чого вам треба? — питає звідти чийсь голос.

— Приїжджайте негайно, — кажу. — Він озброєний шевським ножом. Рятуйте життя людини.

— А як звуть цю людину? — запитують звідти.

Подумавши якусь мить, відповідаю:

— Паломбіні Джульєльмо, це також і моє ім'я — звичайний собі збіг прізвищ.

З поліції мене запевнили, що негайно виїжджають мені на допомогу. Біжу звідти хутчій на площу дель Пополо до зупинки таксі (адже від поліції завжди можна чекати запізненень). Я вважав за краще й самому вчасно бути на місці. Вскраюю в перше-ліпше таксі, вигукую адресу й сразу ж підганяю шофера:

— Давай, ради бога, якнайшвидше! Газуй! Треба будь-що рятувати життя людини.

Шофер, літня сивоголова людина, розпитує, в чім саме справа.

— Якийсь Паломбіні,— кажу,— швець, озброївся шевським ножом і зараз мчить у таксі до своєї дружини, що покинула його, з метою забити її... треба цього не допустити.

— А ти попередив поліцію?

— Звичайно.

— А звідки ти про це дізнався?

— Гм, Полломбіні і я — друзі, так би мовити. Він сам мені сказав.

Шофер помовчав якусь хвилину та й каже:

— Багато хто меле язиком казна-що, та коли настає вирішальна мить — здають нерви.

— Ти якраз помиляєшся,— кажу.— Цей — людина рішуча, що надумав — те й зробіть. Я знаю його...

Тим часом ми несемось безлюдним містом до вулиці Джуліа, де мешкала моя дружина.

І ось таксі стає, я виходжу, розраховуюся, машина відїжджає, а я хутчій на вулицю Джуліа — безлюдну, скільки оком кинь. Раптом бачу — він, катюга, крадеться в підїзд, де живе моя дружина. І час вибрав: саме тоді, коли тещі, старої богомолки нема дома. В цю ранню годину вона завжди була вже в церкві. Отже, дружина вдома сама, та ще й у ліжку, звичайно, бо вона таки ледаченька, любить довго потягатися. «Що й казати, вибрав слушний час, падлюка»,— промайнуло в мене в голові.

Обмірковуваю план до найдрібніших деталей. Так, треба діяти і діяти швидко, доки він ще не вчинив душогубства. Я тоді слідом за ним у підїзд, а звідти бігом по східцях (їх було всього вісім) та до дверей. А він уже тут, на площадці сходів, стоїть і гріє в двері.. «Відчиніть, — кричить, — обліковцю з газового управління». Знає, як найвірніше пробратися в чужу квартиру. Я також прищулююся в нього за плечима.

Незабаром по хаті зачовгали патинки, в дверях повернувся, ляснувши, ключ, і я почув співучий голосок моєї дружини: «Можете заходити, пане обліковцю, в кухню». Він для годиться зачекав якусь мить і — шмиг у хату, а я, зрозуміло, за ним.

У сінцях було темно; я виразно відчув соловий запах від неї, молодої, розігрітої в

ліжку, і мені здалося, що я от-от знепритомнію. Навшпиньках простую до кінця коридору, де двері в її спальню, обпираюся об них — на щастя, вона їх не замкнула,— і входжу. В кімнаті було ще темно, але я все ж побачив двоспальне ліжко і дружину в ньому. Вона лежала на бочку з голими круглими плечима, які обплела мережкою руса коса. Повірте, коли я забачив оті повні плечі, мене опанували ті самі почуття, що й тоді, коли я кидав її в ліжку дома, йдучи раненько на роботу. І мене взяв такий жаль, такий жаль, що я в нестямі забув навіть кинутися на нього, забув і за гострий шевський ніж у його руках, і за все на світі. Я тільки впав на коліна, схопив її під ковдрою за руку й заволав:

— Моє ти кохання, скарбе мій, вернися до мене. Без тебе жити більш не можу...

Я певний, що такими словами пощастило б цього разу умовити мою дружину, коли б цей падлюка не вигулькнув раптом з того боку ліжка, і, розмахуючи в повітрі ножом, не згріб дружину за плече, погрозово гаркнувши:

— Ти підеш зараз зі мною, чула? А ні — то ось бачиш це?..

Не стану розповідати всього, що трапилось потім: як я бився з ним, намагаючись вирвати ножа з рук, як моя дружина з вереском скопилася з ліжка і, перекидаючи все довкола, почала гасати напівгола по кімнаті... Як посунули звідусіль люди... Раптом з'явилася поліція, повалила мене на землю і все вщухло. Опам'ятавшись, я закричав:

— Арештуйте його, він — небезпечний. Оберегайтеся, в нього в руках шевський ніж!

Але поліція, напевне, тому, що такий самий шевський ніж був і в мене в руках, не розібравшись як слід, схопила мене і понесла, мов пир'їну, з кімнати, а звідти вниз по сходах. Я, звичайно, дригався й бився руками і ногами всю дорогу й горлав шосили:

— Ви його арештуйте, його заберіть, а не мене! Ви помилилися...

На вулиці юрмилися люди. Мене силоміць пхнули в поліцейську машину. Звівши очі, я побачив його в наручниках поміж двома поліцаями. Він сидів навпроти мене, якимось дико посміхався, ніби промовляючи: «Бач, що я накоїв». Тицьнувши в нього пальцем, я вереснув не своїм голосом і втратив свідомість.

Тепер я проживаю в камері удвох з матрацом. Кажуть, нібито мене тримають під наглядом, бо підозрівають, що я від горя з глузду зїхав. Я не нарікаю, але відчуваю себе в страшній самотині. Його ж відвезли в Реджіна Коелі і таким чином нас розлучили — він потрапив у тюрму, а я — в психіатричну лікарню. Так навіть єдиного товариша, який у мене був, і того забрали. Тепер у мене вже більш немає нікого і бачу, що доведеться вже довіку мовчати.

ВІДДЯЧИВ

и справжній то друг, що нехай навіть з метою попередити вас, чи з метою запевнити у своєму співчутті, спішить, ледь зачувши будь-які погані для вас новини, повідомити мерщій про них? Чи, може, справжній друг—той, хто, затамувавши в собі прикрі вісті, не летить щодуху приголомшити вас ними? Як на мене, то цей другий і є справжній друг. Перший же — ваш друг лише на словах, а в душі він тішиться з вашого клопоту. Це друг з тих, що розважатиметься вашим горем у вас за спиною, не втрачаючи від цього однак вашої дружби. Саме таким лицеміром і є мій приятель Просперо. Зважте, лишень, про всі мої печалі я завжди вперше чув з його язика. «Слухай, маю тобі сказати щось»,— це його звична форма звертатися в таких випадках до мене. І цього вже було годі, щоб мене починало тіпати, бо я вже певен, що від Просперо добра не жди.

Так було й того зимового досвітку, коли я почув його слова по телефону: — Алло, Джігі! Говорить Просперо. Маю тобі сказати щось.

У мене так і тьохнуло в душі. «Ну от, маеш уже собі халепу».

А Просперо аж захлинався:

— Знаєш, що про тебе подекують?

І це так злорадно, нахабно хихикаючи.

— Ти слухаєш? Так от, ніби Мірелла від тебе тее...

Ці слова, наче довбнею, вдарили мене по голові. Ошелешений, я в першу мить не міг ані відповісти, ані заперечувати будь-що. Помітивши однак, що він очікує на відповідь, я ризикнув нарешті роззявити рота.

— Яка Мірелла?— питаю з удаваним спокоєм.

— Б-га, яка Мірелла!— зареготав Проспе-

ро.— Ти нібито не знаєш, яка Мірелла? Дочка заправника бензоколонки з вулиці Остієнсе.

— А звідки мені знати її?— озиваюся так, для годиться.

А він:

— Ну, гаразд, гаразд, не хочеш чесно признатися, то хай буде так, як кажуть. На все добре, Джігі!

— Стривай!— кричу йому в безтямі,— стривай, коли хочеш знати, я чогось іншого від тебе й не чекав. Добре знаю,— кажу,— хто мені зичить тільки лихого...

— От і маєш: ти йому про гріх, а він тобі про грішника,— вигороджувався Просперо.— Я тобі подзвонив, у всякім разі, сказав тобі, що про тебе говорили вчора в барі хлопці, а ти собі як хочеш. Щоб ти знав, тільки я один заступався за тебе, а то всі звинувачували.

— Що ж саме вони казали там про мене?

— Та нічого. Казали, ніби Мірелла вагітна, що про це знає батько і що тебе жде відплата. Всі називали тебе великим падлюкою — от і все, що там казали.

Далі слухати я вже не міг. І хоч він кричав іще щось, я повісив трубку.

Якусь мить я стояв, мов укопаний, і не міг зрушити з місця. «От, тобі,— думаю,— як починається сьогоднішній день».

В будинку ще навіть не світилося. На кухні ледь починали сіріти шибки вікон. Я стояв на підлозі босий і від ніг промерзало все тіло. Мене почало так морозити, що зробилося аж нудно. Я почав сушити собі голову над тим, що його тепер діяти. Було ще дуже рано, а побачити Міреллу раніш дев'ятої години ранку — аніякіснійкої змоги. Така халепка. І куди його подітися до дев'ятої години? Тепер було вже не до снання. Краще, думаю, одягнувся потайки і піду з дому.

— Ти куди це?— повертаючись спросоння, питає брат.

— На завод,— кажу.

— Так рано?— промимрив він.

Я підняв плечі й навшпиньках вийшов з хати.

Було ще зовсім рано. Безлюдною вулицею Остієнсе проїхало п'ять перших вантажних машин, вивершених городиною. Над високими дахами поверх павутиння газових реклам починало жевріти небо. Над головою і аж до небокраю — ні хмаринки. Днина мала бути напрочуд гарна. «Для всіх, тільки не для мене» — майнуло в думці. Я інстинктивно почвалав до бензоколонки, де працював Міреллин батько, але там його не здибав: ще тільки світало. Звідти, з вулиці на вулицю, німими тротуарами, що були забруднені папірцями та недоїдками фруктів, я поплентався попід зачиненими віконницями до річкового порту. Там зупинився серед ярусів вантаженого заліза й задивився на річку. В цьому місці Тібр схожий більше на канал: вода спокійна, мов у ставку. Непорушно стоять вивершені мішками цементу баржі, а над ними, опустив-

ши ланцюги з гаками, сплять крани. Скрізь довкола — мертва тиша. А в моїй голові немов буря. Після розмови з Просперо, я зробився якимсь несамовитим. Щось подібне я вже одного разу відчував, коли прийшла повістка з'явитися для допиту в поліцію. Тоді, щоправда, я ніякого гріха за собою не відчував і, як потім з'ясувалося, мене викликали за свідка. Звичайно, також довелось добре перетруситися. А от нині вже була причина, та ще й не мала. Батько Мірелли був мені зараз набагато страшніший за комісара поліції.

Стою отак собі, журюся. Коли це хтось зненацька з-за спини:

— Ти що тут поробляєш, хлопче?

Я зирк назад: спираючись на велосипед, на асфальті стоїть якийсь лисий дідок у накидці, обличчя в нього темне, мов шкарлупа гнилого каштана. Став однією ногою на тротуар і лупає на мене непривітно своїми глибоко запаленими очима: гм, та це ж Мальйоккетті, Міреллин батько.

— Нічого,— промимрив я, ледь повертаючи від страху язиком.— Оце йду на роботу.

— Слухай,— звертається до мене Мальйоккетті,— я мушу поговорити з тобою... тільки не зараз... пізніше... прийди до бензоколонки опівдні. Ти добре знаєш, у якій справі.

— Нічого я не знаю,— вирвалося в мене якось машинально.

— Мовчав би краще, добре ти знаєш. Чекаю на тебе опівдні,— промовив, потім посунувся задки на сідло велосипеда і поїхав, погойдуючись усім тулубом з ноги на ногу — в такт руху педалей.

«Ясно, що все знає,— промайнуло в мене тієї ж миті.— Просперо таки сказав правду. Тепер опівдні мушу зустрітися віч-на-віч з несамовитим батьком». І мені стало так погано на душі, що я майже вирішив був зовсім не йти до Мірелли: хіба вже не все одно? Ще ніколи не був я в подібному становищі. Тим більше що Мірелла, як мені здавалося, мала повне право нарікати на мене.

Що ж його діяти? Така думка, піду і вкорочу собі віку: втоплюся в Тібрі — хай тоді нарікають на мене.

Та людина залишається людиною: завжди на щось сподівається. Так і я. Часу, думаю, в мене ще багато — аж до полудня, краще піду вислухаю нарікання Мірелли, ніж буду сам себе губити. Було ще, правда, ранувато, але я розрахував на далеку відстань — доки приїду до неї (Мальйоккі мешкали в провулку Серпе, на одній з перехресних вулиць Портуенсе), доки доберуся, то якраз буде дев'ята. А від річкового порту до їхнього дому — добрий шмат дороги, особливо коли йти пішки. Отже, вирушаю через міст і повертаю на вулицю Портуенсе. І тут на мене напала якась нетерплячка: то йду, неначе мене доганяють, то плентаюся, мов на заріз. Нарешті, не витримую, сідаю на автобус, що йде на Фре-

гане, і їду: краще, думаю, вже почекати під хатою. Ось і завулук Серпе, майже в полі; попід косогором потяглися ланцюжком будиночки, на горбах усюди зеленіє капуста й зимова салата — латтука. А ось і обійстя Мальйоккі — одноповерховий будиночок з зеленими віконницями і грядками суниць. Я сподівався застати Міреллу саму вдома, бо мати в цю годину бувала на базарі з фруктами, але мені не пощастило. Дзвоню, двері прочиняються і замість гарного привітного личка Мірелли в дверях з'являються розперті груди й розвезене рожеве обличчя матері.

— Мірелла є?— запитую.

— Мірелла нездужає,— відповідає мати.

— А що в неї?

— Гарячка.

— Гарячка? Такої гарної години гарячка?— дивуюся, мов телепень.

А вона:

— Хіба здоров'я залежить від гарної погоди?

Кінчилося тим, що я рушив назад на вулицю Портуенсе ще більш неспокійний, ніж прийшов. Тепер уже не могло бути ніяких сумнівів: батько й мати знають усе чисто і перш ніж поговорити зі мною, вони вирішили тримати її під замком. Я, звичайно, розумів, що в моєму становищі будь-хто з моїх друзів був би хитріший. Угледівши батька Мірелли, він втягнув би голову в плечі й дав би драла. Однак я не з тих, я людина зовсім іншого гатунку, я не з яких-небудь ненажер, коли, наприклад, заборгуюсь в ресторани, то другого дня — це вже достеменно, приношу борг. Так що тут справа совісті: у кого вона є, а в кого й нема. Я якраз із совістю.

Однак я вже гаразд не тямив, що роблю: сів у автобус і поїхав, сам не знаю чому, назад у місто. Там, никаючи з вулиці на вулицю, опинився чомусь біля собору Святого Павла — зовсім поруч з бензоколонкою Мальйоккі. Саме в цей час до собору йшла група іноземних туристів. До них пристав якось напівсвідомо і я. Давно не був я в цій церкві. Вже навіть забув, як там у ній, тому стояв вражений внутрішніми оздобами. Випадково мою увагу відвернув гід: — Синьйори,— звернувся він до іноземців,— гляньте: перед вами портрети всіх пап, які тільки були в Римі.

Я також звів очі на пап і мені раптом здалося, що вони всі до одного втупили свій погляд у мене, ніби промовляючи: «Джигі, накоїв гріха, тепер мусиш спокутувати його». І я машинально, неначе мене підштовхнула чиясь рука, попрямував до одного з священників, що стояли так велично, мов статуї. Підійшовши, падаю перед ним на коліна і прошу висповідати мене.

Виконавши всі свої звичні формальності, патер надав мені слово. Так я розповів йому все: і про першу зустріч з Міреллою, і про те, як я возив її на мотоциклі в Остію, і про милування серед білого дня в сосновому гаю

Кастельфусано... На закінчення сповіді я ще додав, що батьки про все це знають, навіть про те, що вона вагітна. А що мені залишалося діяти?

Патер відповів мені різко й рішуче:

— Сину мій, ти помилився, мушиш спокутувати гріх.

— Тобто?

— Треба одружитися з нею.

— Але ж я ще молодий, отче, в мене й шага за душею нема, як же я утримуватиму її? Стіни гризтимемо, чи що?

— Ти покищо одружуйся, а там уже бог думатиме за тебе.

Мене жаром обсіпало від пасторового спонування.

— Отче,— кажу до нього,— ви так говорите, ніби це дрібничка якась. А чи знаєте ви, що означає одружитися в такий тяжкий час, як нині? Невже ви не хочете зглянутись на моє становище?

— Але ж,— промовив він досить рішуче,— це твій обов'язок.

Одне слово, патер і слухати не хотів моїх благань. Довелося закінчувати сповідь. Прошу в нього відпущення гріхів. А він:

— Прощаю лише при умові, що ти ожениться на ній.

— Ну, добре, одружуся,— кажу і виходжу з церкви. Світ мені потьмарився. Подумати лише — хочуть мене силоміць оженити. І я зрозумів, що не погоджуся з цим і не виконаю обітниці.

Сівши під церквою на лавці, що стояла в затінку дерев, я гірко замислився. Отак від думки до думки, дійшов аж до нашого кохання з Міреллою. Так, я справді кохав її. Хіба один раз ми в захопленні мріяли вдвох про одруження? Оскільки й Мірелла кохала мене, то ми завжди добре розумілися, у нас усе йшло ладком. І коли я все зважив та обміркував, забувши про наполягання патера, я дійшов до висновку, що ідею одруження з цією дівчиною душа моя сприймає без жодних заперечень. Така вже я людина від природи: якщо сам від ширшої душі переконаюся в будь-чому, то завжди зроблю. Коли ж сам не переконаюся, тоді вже ні патер, ні батьки і ніщо на світі не присилують мене до цього. «А чому б і не одружитися з нею?» — подумав я сам про себе.— Всерівно я зайшов у коханні з Міреллою досить далеко... Роком пізніше чи роком раніше — все одно». Тільки подумав про це, як мені раптом стало так добре, так легко на душі, неначе я розв'язав собі, нарешті, після довгих мук руки, неначе я зустрів полегшення замість невтішного горя. Тепер я сміливо встав з лавки і впевненим кроком рушив до бензоколонки.

Мальйоккетті сидів на солом'яному стільчику і, почепивши на носа окуляри, читав газету. Я підійшов потайки ззаду та й хльось його нагло рукою по плечі:

— Синьйоре Мальйоккетті, ви хотіли зі мною поговорити,— кажу.— Я також маю вам децю сказати, причому зараз: ми з Міреллою хочемо заручитися.

Він звів на мене здивовано очі.

— Знаєш,— почав, недовірливо поглядаючи на мене,— Мірелла зараз хвора, я нічого не знаю; ти прийди додому, там і переговоримо з нею.

— Мірелла вже згодилася.

— Гм, побачимо ще, нікуди поспішати...

Однак все це не означає, що ти не повинен розрахуватися зі мною за бензин, який ти брав у неділю. Ти ж прохав дати набір. Давай вирішимо спершу це питання. Бензин, знаєш, коштує гроші, і я зовсім не маю наміру роздавати його задурно.

Я думав, що не втримаюся на ногах: здавалося, от-от знепритомнію і впаду.

— Оце з-за цього ви хотіли зі мною поговорити?— пробелькотів я.

— А з-за чого ж ти думав? Звик, що від Мірелли все маєш даром то й мені платити не хочеш? Ні, це тобі не дурничка, а півтори тисячі лір.

Отже, даремно я стільки переживав: Мірелла й справді була недужа, а батько хотів поговорити зі мною про бензин. Просперо ж, зі своєю вдаваною дружбою, намагався штовхнути мене на хибний шлях.

На мить у мене промайнуло було бажання якось зам'яти розмову про заручини. Але тільки на якусь мить. Потім я вирішив, що це, мабуть, була моя доля, а все те, що дарує доля,— завжди добре. І я промовив жартома до старого:

— Незабаром будемо родичами, а ви не хочете дати бензину в борг?

— Які там родичі... Коло бензоколонки я не знаю родичів.

Хай і так.

Вдоволений, плачу гроші й відходжу з полегкістю на душі.

Того самого дня я ходив на побачення з Міреллою і довідався, що вона зовсім не вагітна, як я думав. Я повідомив її, що вирішив заручитися, і вона була щаслива, що я, нарешті, зважився. І мене тішило, що вона щаслива. Лягаючи спати, я поставив однак будильника на шість і подзвонив удосвіта Просперо. Напівсонний, він підбіг до телефону і збентежено запитав, що сталося. Я відповів, що заручився з Міреллою.

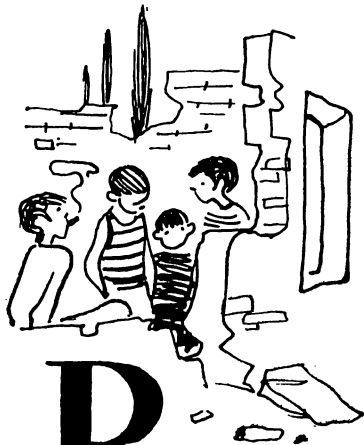
— І це ти розбудив мене вночі, щоб повідомити про це?

— А хіба ти мене не розбудив учора о цій самій годині, аби сказати, що я негідник?

— Я подзвонив, бо вважаю тебе другом.

— І я, як друг, хочу тобі переказати, що говорять про тебе у твоїй компанії: ти, прикриваючись дружбою, завжди першим доносиш людям найгірші вісті. До побачення!

ОПЕРАЦІЯ ПАСКВАЛІНО

В

сі ми, хлопці до десяти років, як відомо, маємо звичку водитися бандами. Починаємо, власне, групуватися ще

до десятирічного віку. Тому, коли вам трапиться будь-де побачити на периферійних шляхах сім чи вісім хлопців, що бродять гуртом або чухрають один одному чуба, можете бути певні, що це вже банда, в якій є і ватажок, що водить усіх інших і командує ними, і ті, що догоджають йому. Серед них є й такі, яким (бо вони наймолодші чи найслабші) перепадає від кожного й які силкуються догодити всім.

Чим такі банди хлопчиків до десяти років найчастіше захоплюються? Мабуть, різними іграми, задовольняючись грудочкою крейди та місцем на брукувці чи на тротуарі. Інколи, правда, вони відважуються ще викурити одну цигарку вдесьтох, посмоктуючи її кожен по черзі, можуть ще зібрати всі разом грошей, щоб придбати м'яча — все речі, які коштують мало.

Виростають хлопці, зростають і їхні погані звички: з'являються карти, гуртові відвідини кіно чи стадіонів, навіть дівчата. А на все це треба грошей. Ну, а що грошенят у хлопців ніколи нема, то їх треба діставати. Звідси й починаються всі лиха.

Того літа наша банда збиралася серед руїн у кіпарисах, що поблизу автостради у передмісті Аппія Антіка. А точніше — там, де замість асфальту викладені кругленькі, з пампушку завбільшки, камінці. На двадцятому кілометрі, трохи осторонь від автостради, схо-

валася в руїнах велика кімната з червоною цегли. В ній подекуди залишилася стеля, а вхід був загороджений дикими хащами. Це називають «римською руїною» — чи не убогість суджень невігласів? А яка ще може бути руїна, коли вона майже в самісінькому Римі? Римська, зрозуміло, і ніякої потреби наголошувати на цьому бути не може. Так само, до речі, якби руїна була десь у Фраскаті, то вона називалася б тільки фраскатійською.

Так от, у цій руїні чи в кімнаті, як хочете, вся наша банда збиралася пограти в карти чи обговорити наші справи. Отак повлазимо крізь хащі й знову розправимо їх, як і було: нікому й на думку не спало б, що ми там. Це було чудове місце для схованок, і ми ховалися там усі дні, окрім хіба тих, коли в цьому не було потреби. А ховатися для хлопців, як відомо, — чи не одне з найбільших захоплень, яке тільки існує на світі.

У тій кімнаті нам було справді добре: не душно, сидиш собі, заховавшись у сутінках, мов у фортеці. А як ми всі були хлопці життєрадісні й здорові, то в кожного кипіла молода кров, у кожного була збуджена уява: Ми, якщо не грали в карти, то давали волю своїй фантазії, а це значить, кожен з нас розповідав щось із пережитого за якихось незвичайних обставин.

Усі ми були, одне слово, в більшій чи меншій мірі базіки й тюхтії: один розповідав з найтоншими подробицями, як він добув кулемета, однією чергою забив шофера банківської вантажної автомашини, повної золотих злитків, а потім сам утік на цій машині; хто розповідав про те, як він в Америці відкрив поклади урану й діамантів; хто базікав про те, як він уміло обікрав ювелірний магазин, використавши ацетиленовий паяльник, машкару, обценьки...

Добре було хоч те, що ми вели обговорення цих справ цілком серйозно, буцімто все це й справді відбувалося, хоч траплялося не раз і таке, коли йшли в хід кулаки й тріщали чуприни, якщо хтось висловлював сумнів щодо відваги свого товариша чи заперечував практичність його плану. Одне слово, всі ми забували, що були ще недосвідченими неуками, синами бідноти, і вважали себе людьми загадковими, ладними на все, страшними, в усьому схожими на героїв, яких ми зустрічали в кінофільмах чи в ілюстрованих журналах-коміксах.

Одного такого звичного дня, коли ми саме змагалися в мистецтві вигадки, раптом куш перед входом розсунувся і звідти вигулькнуло чиєсь старече обличчя.

Ледь посріблений чуб у діда був страшенно скуйовджений; обличчя, немов дерев'яна машкара, — без будь-якого виразу, проте у вилупкуватих блакитних очах його грали іскорки.

— Що поробляете тут, молодці? — запитує, оглянувши нас.

— А тобі яке діло до цього? — за всіх відповів наш ватажок Паскваліно.

— А це вже я знаю, ви — на моєму городі, — відрубав дід.

— Ну, що ж, коли це твій город — заплачимо за те, що сидимо.

Старий заперечливо похитав головою:

— Ні, сидіть уже... будь ласка... А закурити у вас є?

Ми всі як зарегочемо — щира правда — від цього наглого запитання, а Паскваліно встав, підійшов до діда і тиць йому цигарку в рота.

— Ось тобі цигарка, прошу, — каже. — А сірники маєш? Затягнутися вмієш, чи, може, показати тобі, як це робиться?

Взявши цигарку, дід негайно сховав у хащах свою скуйовджену голову. Аж після цього ми почули його останні слова: «Ні, не треба, дякую».

Всі переглянулися, а Паскваліно сказав: «У нього, певно, однієї клепки не вистачає».

Того дня ми більше про нього й не згадували.

Однак Феліксик (так назвав себе дідок) мав усі клепки в голові, навіть більше — це був хитрий плутяга. Не знаю вже чому і як, він буквально за пару днів завоював серед нас таку повагу й авторитет, що й увияти собі важко. Чи це, може, тому, що був він такий старий (йому вже було понад шістдесят), а солідний вік навіює повагу до людини; чи може, подарунками: він було то ворок п'яних фіг принесе, то кошик яєць, або пляшку вина. А що більше обеззброює і засліплює людину, як не подарунки? А, може, ще й тому, що всі ми були недосвідчені та зелені хлопчакки, а він уже був хитра гадюка. Хто зна. А наслідок був такий, що всі ми прилипли до нього, мов реп'яхи до кожуха.

Мало сказати, що ми шанували Феліксика — всі просто обожнювали його. Вдень, лиш тільки траплялася нагода, ми з дому тікали до нього; пообідавши — знову гналися до Феліксика, і ввечері кожен мучився, аж доки не побуває у нього. Зустрічались ми, як і до цього, в римській руїні, тільки там був тепер іще й Феліксик. Що ми поробляли там? Грала в карти, а Феліксик вряди-годи допомагав нам удосконалювати це мистецтво, показуючи все нові й невідомі нам картярські гри. Потім продовжували молоти по черзі свої вигадки, зокрема й на тему: якими засобами, з нашого погляду, якнайшвидше і якнайлегше розбагатіти. Феліксик усе слухав, примружуючи свої блакитні очі й не випускаючи люльки з зубів, слухав спокійно, вдоволено, а потім і сам розповідав що-небудь цікаве.

Його оповідання були цілком реаль-

ні, взяті з самого життя: про майстрів вимітати кишені, про злодіїв та грабіжників з тих країв, де він народився, — з Вітербезе. Це все були оповідання з минулого — про добу, вщерть переповнену смертями, душогубствами та грабунками зі зброєю в руках. Але найбільше захоплювало те, що Феліксик або особисто знав усіх грабіжників та душогубців ще з своїх дитячих років, або ж чував про них від інших чи з вуст свого батька або діда. І він намагався переконати нас, що таких бра- вих молодців уже більше й на світ не родиться. Саму назву «браві молодці» він вимовляв кожного разу якимось невтішно, з жалем і водночас з презирством до нас, збиткуючись над нами: ви, мовляв, навіть і не люди в порівнянні з ними.

Зовні Феліксик був сумирний та лагідний такий і в усьому схожий на святого — геть як один з тих, що красуються на луб'яних іконах у церкві: руки схрещені на грудях, очі звернені до небес. Та не завжди й не постійно був такий. Іноді траплялося, що Феліксик був і грізний. У цьому ми пересвідчилися, коли одного разу наш Мауріціо — найменший і найзавзятіший серед нас, — наважився перечити дідові.

— Тобі, — гримнув той, — я голову відкрив би, коли б твоїм батьком був, чуєш? голову відкрив би.

Грубі слова, що й казати, але наскільки грубіший, безжалісніший і дикіший був його голос! Коли Феліксик чув наші захоплені розмови про кулемет та іншу сучасну зброю — не говорив і слова; однак завжди виступав за пожа; у нього й самого був довгий, масивний ніж з роговою колодочкою. Щоб розважити нас, він демонстрував свою майстерність у володінні цим ножем: зокрема кидав його прямо з плеча з відстані чотирьох метрів і всаджував вістрям точно в мішень. Це мало показні наслідки: за короткий час кожен з нас придбав доброго ножаку і намагався виконувати ним ті самі вправи, що й Феліксик.

Мало помалу дійшло до того, що Феліксик одного дня, ніби про себе, заявив, коли між нами точилися звичні розмови про брак грошей:

— Ех, навчити б вас добувати грошенят, яких вам так треба. Навчити б вас способу діставати їх...

Кинув цю фразу й пішов. На другий день, звичайно, двоє чи троє з нас біжать до Феліксика додому (а він жив зразу за городами) й просять його пояснити вчорашній натяк. Дідусь Феліксик тягне назад:

— Пхе... Це вирвалося якимось у мене... Не треба було вам казати цього... Справи це не дитячі... Діло справжніх, досвідчених мужчин.

— Як, а ми то не мужчини, чи що? — скипіли всі від обурення. І ну випитувати, наполягати й насідати на старого. Таки добилися.

А дідів секрет був ось який. Поблизу від автостради в Аппії стоїть самотній старенький уже будиночок. А в ньому є тютюнова крамничка. Вікна першого поверху не заграбовані. Ми мали залізти вночі в комірчину крамнички й викрасти з неї весь товар. За це Фелікс обіцяв виплатити негайно після операції певну суму грошей, а решту — після продажу цигарок.

Коли я це почув, слово честі, мені аж млоно стало: від уранових та діамантових шахт, від нападів з кулеметом на вантажну банківську машину — всього-на-всього пограбування якоїсь тютюнової крамнички. До того ж, всі ми добре знали цю крамничку, як і самого власника її, — синьйора Морганті — старого доброго буркуна, що не раз давав усім нам цигарки набір. Знали ми й дружину його Розу, також людину добру, крім усього ще й гарну знайому всіх наших мам. А крім того, ми всі були більш чи менш близькі друзі їхньої доньки Джулії — дівчини наших років.

Справа була поставлена на обговорення в римській руїні спочатку без Феліксика. Може, більшість була б і виступила за те, щоб нічого не починати, якби не той Паскваліно — найбільший, а разом з тим і найдурніший серед нас. Він підхопився й ну величати нас усіх боягузами.

— Ви, — каже, — мусите зробити напад. Я, — говорить, — даю назву цьому наскоку «операція Паскваліно».

Звідки він виудив цю фразу, і сам не знаю. Чи не з газет, бува? Це однак мало свій вплив: «операція Паскваліно» все ж було краще, ніж просто «крадіжка тютюну». Щоправда, Мауріціо спробував був не погодитися з цим. «Яка там, — каже, — в біса операція Паскваліно... Це — звичайнісінька крадіжка».

За що й схопив добрих ляпасів. На це нагодився раптом і Феліксик (він сидів, притаївшись, у хащах біля входу, звідки чув кожне слово) і гримнув несамовито:

— А дайте йому, покидькові, дайте, добре дайте!

Мауріціо пішов собі, рюмсаючи й повторюючи, що не піде красти. Ми ж, захоплені операцією Паскваліно, перейшли до планування й підготовки її. Було точно визначено годину і день, розставлено пости й накреслено детальний хід операції.

Феліксик, сівши до нашого гурту, попихкував, примружуючи гострі очі, люльку і тільки похитував на знак згоди головою. Феліксикові схвалення підбадьорювали нас, бо ніхто інший, лише він, цей старий і досвідчений чоловіг, був насправді нашим ватажком.

Під кінець, коли ми мали вже розходитися, він дав нам останні поради: «Берете також і папери з штампами крамниці... Солі не беріть: важить багато, а коштує мало. Не забудьте,

крім того, залізну касу, що стоїть у нього в підсобці. Це річ цінна і її можна буде добре сплавити... Раджу крім сигарет забрати й сигари...»

За кілька днів десь о другій годині ночі ми зійшлися, як і було умовлено, недалеко від тютюнової крамнички на Аппієвому шосе. Місяця не було, зате усе небо було всіяне зорями. Звідусіль нагнали жах високі, стрункі, чорні на тлі неба кіпариси, що стояли непорушні, мов на цвинтарі. Хтось прошепотів: «Випала роса». І дійсно, кіпариси бовваніли, ніби повиті сизим димом. У мене було враження, що більшість хлопців тремтить від страху. Пожадливого до слави Паскваліно ще не було. Та незабаром він мов з-під землі виріс і, ледь чутно свиснувши, підскочив до нас. Обличчя його аж до самісіньких очей під машкарою (зав'язане чорною хустиною) — геть як в американських гангстерів з Далекого Заходу. Ставши в бойову позу, він звернувся до нас притишеним голосом:

— Хлопці, ставай!.. З цієї миті починається операція Паскваліно! — і рушив полем, не промовивши більше й слова, в напрямку тютюнової лавки.

Мене поставили недалеко від римської руїни (край автостради) для зв'язку, отож з пагорба я міг добре бачити як сонний будинок у пільмі, так і добрий шмат автостради.

З цього місяця мені пощастило бачити весь хід «нічної операції». Почалася вона глибоким рейдом у тил будинку. Потім Паскваліно і полізши підійшли до крамниці з причілка і полізли у вікна підсобки. Минуло, може, з півгодини, коли раптом у крамниці щось задеренчало і так лунко, як щонайменше двадцять будильників разом. І все деренчить і деренчить без угаву. Вмить в одному вікні на другому поверсі засвітилося, потім ще на першому і залунали кроки, лайка, удари і тупіт ніг. Тоді бачу: двоє чи троє наших щодуху помчали автострадою в напрямку Рима. Отже, зрозуміло: операція провалилася. Я й собі з горба та навіткіача в поле, до Феліксикової садиби. Лечу й лечу щодуху стернею. Темрява, нічого не видно. То спіткнуся в борозні й упаду, то вскочу в грузьке болото, плигаючи через калюжі. Нарешті, засапавшись, добігаю до Феліксикового будинку і починаю стукати в двері першого поверху. Стукаю тихенько — мовчить. Стукаю сильніше — мовчить. Б'ю кулаком, потім гачу ногою. Нарешті, двері трошки прочиняються, наскільки дозволяє ланцюг засува, і в сінях ледь пізнаю в сірій пільмі обличчя нашого старого друга. Він протирає очі й насторожено лупає на мене очима.

— Феліксико, — шепчу йому в нестямі, — відчини, в нас провал... всіх половили...

Феліксик якусь мить мовчить, а потім до мене:

— А ти хто такий?

— Як, ти мене не пізнаєш, Феліксик? Я — Руджеро.

— А хто тебе знає? Я тебе вперше бачу. Геть звідси!

— Я — Руджеро... операція Паскваліно... Їх половили...

— Геть звідси, а то стрілятиму! — навів чезрешціну в дверях дупельтівку прямо на мене. Я пізнав той самий лютий голос, яким Феліксик промовляв колись до Мауріціо: «Голову тобі скрутив би...», і потяг від нього сам не свій.

Я не пішов прямо додому, а потеліпався автострадою назад до Рима. Кожен раз, при зустрічі з патрулями, мене трусало, мов осиковий лист, аж доки патрулі не минали. Вже за дня пішов я до одного з своїх дядьків, що мав столярню в Римі на вулиці Джуліа, й розповів йому все до подробиць. Він мене любив, небожа, тому, почувши такі вісті від свого небожа, негайно покинув усе й поїхав на апієву автостраду, аби на місці в'яяснити, чим там закінчилося.

Не питаєте, що я пережив, сидячи в майстерні серед стружок і чекаючи дядька.

Минуло кілька годин, аж доки я дочекався його. Нарешті, він привіз новини: нікого не заарештовано. Морганті, розбуджений електричною системою перестороги в будинку, впіймав двох — Паскваліно та Італо. Позвертавши їм шелепи, він одвів хлопців до батьків і на цьому обмежився: не хотів, мовляв, передавати малолітніх дітей своїх знайомих до рук поліції. Батьки, звичайно, віддячили за це доброму Морганті, а своїм синам ще дали як слід. На цьому все й скінчилося.

А я все рівно залишився в Римі біля дядька й він мене згодом узяв робітником у майстерню, де я працюю й досі.

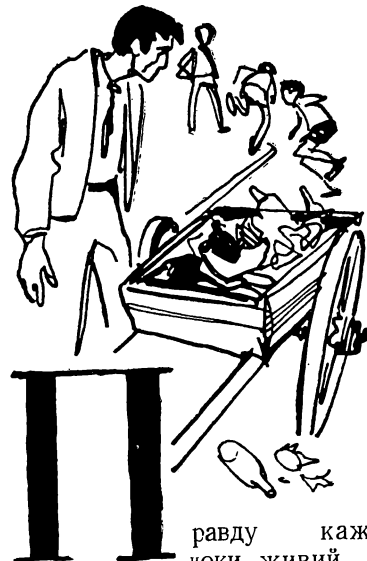
Тільки восени я наважився поїхати в Апію і вже нікого не зустрів із нашої банди, окрім Мауріціо. Він розповів мені, що поробляють усі інші: більшість zostалися дома і зовсім принишкли. Але Паскваліно пішов у Рим, де продовжує операції під своїм іменем, перепродуючи на вулиці Гамборо завезені контрабандою цигарки. Італо вчиться в ремісничій школі.

А Феліксик? Мауріціо розповів, як одного разу здивався з ним, проходячи повз його садибу. Феліксик підкликав його і сказав, кліпаючи своїми блакитними очима:

— Слухай, перекажи своїм, хай прийдуть як тоді, коли хочуть. У мене є для них одне гарне діло, куди краще, ніж отой раз.

Одне слово, Феліксик нічого не зрозумів. Він думав, мабуть, що ми ще й досі діти. Плутяга й гадки не мав про те, що «операція Паскваліно» продерла нам очі, й тепер у нас був уже не той розум у голові, ми стали зовсім дорослі.

КИТАЙСЬКА ВАЗА

правду кажуть: доки живий, доти надійся. А я тієї проклятої безпросвітної дощової зими вже зовсім був опустив крила.

Чим це спричинилося — чи то принизливою роботою, яку тоді саме робив, чи то втому — сам гаразд не тямлю. Однак я вже був вирішив (не маючи ще й двадцяти п'яти років), що розраховувати на якесь особисте щастя в житті — справа марна. Сказати б, що з себе я негарний, так зовсім ні, навіть навпаки — кремезний, високий брюнет. Одне слово, неабиякий з виду чоловік. І лише тому, що зовсім опустився, на мене й дивилися як на останнього. А голився й стригся я, правду кажучи, таки менш одного разу на місяць, тому й скидався на дикуна. До того ще й ходив завжди в брудній зеленкуватій на колір накидці, а на ній — латка на латці. Окрім неї мав ще засмальцьовану краватку на шиї, полатані, в торочках кругом штани. Та на ногах — черевики, не черевики, а так щось без певного колюроу й форми. Не дивно, що коли я проходив вулицями, штовхаючи поперед себе тачку й з усієї сили вигукуючи хрипким голосом: «Пляшки!.. пляшки!.. купую все!.. купую все!» — не одна мати, сидячи перед своєю хатою, схоплювалася, ловила своє пустотливе дитинча й приказувала: «Ти будеш слухатися? А ні — то он покличу того дядю і продам йому,

а він завезе тебе геть від мами з своїми пляшками». Як бачите, я нагонив страх на людей. Та я вирішив наперекір усьому світу котитися доти вниз, доки не дійду до самісінького дна. На все зле ще й зима тоді ніяк не кінчалася, небо майже не прояснювалося і не переставав дощ. Мені ввижалося, ніби я щодень, то глибше провалююся вкупі з усім своїм лахміттям і тачкою в якусь безодню без виходу й просвітку, кудись аж під землю.

Та цього ще не годі; тиняючися з тачкою по вулицях і збираючи пляшки, черепки та лом, перебуваючи на дні суспільства, я ще доп'яв собі й пару. Тільки тому, що я опустився, що далі вже нікуди, й нічого не сподівався зазнати ліпшого в житті, я й дівку здибав — гидшої, напевне, не то що в усьому Римі, а й по всій Італії і з свічкою не знайти. Звали її Маріетта, а працювала вона служницею в одного літнього синьйора, що жив самотою в старенькому котеджі на вулиці Дмуліа. Обличчя Маріетти було геть чисто як мордочка пекінської собачки: сумні вилупкуваті чорні очі, ніс барабулькою, а рот, як верша. Бридка обличчям, Маріетта зате була чудової статури: висока, з пишними грудьми, талія — двома пальцями перехопиш, а нижче — кругленька така; ноги довгі й прямі, литочки тоненькі. Однак усе це не заважало Маріетті поводити себе серйозно, навіть занадто вже серйозно і думати про одруження. Не тямлю вже й сам, як це сталося — чи саме тому, що вона була така гидка, а я, як уже згадувалося, опустився до краю, але ще перед другою зустріччю я попросив у неї руки, запропонував їй стати моєю дружиною. Хоч я й був людина остання, але одружився б, не задумуючись, коли б питання не вперлося в гроші. Гм, одружитися то не штука, а що потім? Спробуйте стягтися на якесь хатне подарство на пляшках, черепках та ломі, тоді й узнаете, як це легко.

Почалось все в нас вельми просто: спершу Маріетта стала мене запрошувати до себе, коли хазяїна не було вдома (він жив на другому поверсі котеджу, займаючи всі просторі темні кімнати). Не знаю, де хазяїн тільки спав, бо все помешкання його було схоже більше на музей — всюди зали й зали одна за одною. В тих залах, окрім звичайних меблів, було багато застаклених шаф, а в шафах — безліч різних ваз: хазяїн захоплювався колекціонуванням їх. Він, так би мовити, робив майже те, що й я, з однією тільки різницею: я збирав вази, пляшки й горщики на продаж, а він навпаки скуповував горшки, вази та пляшки й виставляв їх у застаклені шафи.

Спочатку Маріетта запрошувала мене додому тільки щоб побалакати. Але якось, коли мені закортіло їсти, вона дала мені скибку хліба й чарку вина. Після цього Маріетта по-смілішала і стала частувати мене й стравами з їхньої кухні, які були до того смачні, що

губи пообкушуеш. Щира правда: куховарка з неї була неперевершена. В будинку, який вона сама обходила, більше ніхто не жив. Так що коли хазяїна не було дома, можна було не боятися, що хтось тебе застукає зненацька. Я кидав свою тачку на подвір'ї, сходяв на другий поверх, вона мені відчиняла і заводила в кухню. Доки я глитав, як вовк голодний, сидячи за столом у брудній накидці на плечах, вона не зводила з мене своїх вилупатих очей, мов той собака, що зорить за хазяїном, коли він їсть, очікуючи недоїдків і жадібно ловлячи їх на льоту, як тільки його з рук пустять. Отак і Маріетта, мов той собака пожадливий, чогось ждала від мене — ждала любові, доброго слова, лагідного погляду. Маріетта прагнула кохання. Вона вдячна була й за те, коли назву було її хоч «моя любя». В душі однак я не раз собі думав: «І яка ж вона бридка; як то можна, щоб я одружився з такою огидною жінкою?»

А Маріетта все зітхала, навіть коли я їв. Знаючи, до чого всі ці зітхання, мені терпець уривався.

— І чого ти хочеш від мене? — кажу було. — Невже ти не знаєш, який заробіток на пляшках? Потерпи ще... Якось, може, розживуся грошей, тоді й одружимося.

На це вона ані пари з вуст, наливала тільки ще вина й знову дивилася на мене. Якось одного разу, коли Маріетта почала знову зітхати, я й кажу їй:

— Слухай, Маріетто. Цього тижня я розмовляв із своїм товаришем Джесуальдом. Він держить лавку на вулиці Паріоне. Так от, він каже, що якби я приніс одну з цих ваз, що в шафах, то, може, він продав би її в який-небудь антикварний магазин і заплатив би мені гроші... Що ти скажеш на це?

Вона звела на мене свої банькаті совині очі, геть як той собака, якому хазяїн наказує щонебудь зробити, а звір не розуміє. Лупає, на мене, а потім і каже:

— Але ж це називається красти.

— Гм, ти не ображайся, — кажу їй, — адже в нього їх стільки... Може, він не помітить... я узяв би оту, що стоїть одна в середній шафі, а замість неї поставив би якусь схожу, витягши з тієї шафи, де їх повно... Звідки б він дізнався, що це не та?

Я переконував Маріетту, доводячи їй, що за вторговані гроші ми вже змогли б купити де-що для спільного господарства. Вона, похнюпивши низько голову, здавалося, роздумувала. Нарешті, зводить на мене очі, вся в сльозах, плаче.

— Я завжди була чесна, — мовить, схлипуючи, — а візьму вазу, то вже більш не зможу сказати, що чесна... Хазяїн мені так довіряє, а я маю зрадити його довір'ю... Після цього мені соромно буде навіть у дзеркало глянути.

— Тим краще для тебе, — кажу їй, викру-

чуючись із становища,— бо в ньому ніколи не побачиш чогось гарного.

Вона як зареве після цих слів іще більше. Мені аж шкода її стало. Щоб заспокоїти Маріетту, пускаю в хід пестоші:

— Годі,— кажу,— не плач: нічого ми робити не будемо. Ти ж знаєш, що для мене ти — найкраща серед усіх жінок на світі.

Маріетта знову посміхнулась і ця посмішка зробила її лице ще бридкішим.

Через кілька днів однак знову повертаюся до старої розмови й наполягаю, щоб Маріетта витягла з шафи вазу. Сам зараз не тямлю, чого я так панькався з нею: адже в душі в мене й гадки не було одружуватися. Чи не тому тільки, що я так опустився і, як уже казав, вирішив опуститися до самого дна? А може, тому, що жорстокість до Маріетти приносила мені насолоду, чи ще з якоїсь невідомої причини, хто зна. Одне слово, я знущався з неї, повторюючи при кожній нагоді, що коли вона не вкраде вази, то не любить мене. Кінець кінцем Маріетта мусила згодитися. Такі вже жінки: то заливалася слізьми тільки від однієї думки про втрату хазяїнового довір'я, а за якийсь час після того вона вже стала не тільки заодно зі мною, а навіть захопилася ідеєю викрадення вази. В цей час трапилася й нагода: хазяїна кудись запросили на обід, і він майже на цілий день пішов з дому. Маріетта взяла мене за руку і повела в головну залу. Там повернула тільки їй відомого вмикача. Серед темряви раптом спалахнуло світло саме в тій шафі, де одна ваза. Я підходжу, заглядаю в неї, мов сорока в кістку: звичайна собі тьмяна череп'яна посуда, без позолоти, без будь-якого орнаменту, темнувато-зелена на колір, череваста, але вузенька в шийці — в усьому схожа на високу череп'яну банку, в якій носять по селах Італії воду. Ваза стояла на дорогій ажурній дерев'яній підставці, застеленій червоним оксамитом. Однак, незважаючи ні на дорогу підставку, ні на оксамит, черепок залишався черепком.

— Дивно,— кажу до Маріетти.— Така череп'яна банка, судячи з зовнішнього вигляду, не коштує більше трьохсот лір¹.

— Ти що! — заперечила вона.— Це унікальна річ, китайська ваза, він їй взагалі ціни не складе. І кожного разу, як до нього хто-небудь завітає, він засвічує, як оце і я, світло, і всі стоять, пороззявлявши роти, й очей не зводять з неї. А хазяїн приндиться тільки, мов той павич.

Не довго думаючи, я виймаю з кишені складаного ножа, відхиляю лезком дверці шафи й беру череп'яну вазу. Звідси йдемо до іншої шафи, в якій таких точнісінько ваз стояло близько десятка, беремо одну з них — най-

більш підхожу до цієї — й ставимо на підставку в середній шафі. Після цього Маріетта замотує китайську вазу в газету, а я на прощання цілую її й виходжу.

Не встиг я ще й руки прийняти з клямки дверей, як тут на сходах сам власник ваз. Я знав його; цей дідок зі звислими довгими вусами і білою борідкою довкола чорного рота дуже нагадував мені моржа. Старий мав колючі очі. Я негайно відчув їхній підозрілий погляд на своїй спині. Ваза була в мене в руці і саме в ту мить я немов з переляку зробив нею якийсь непевний рух. Це й видало мене.

— Ви хто такий? Що у вас там замотане?.. Ваза, одна з моїх ваз? — заверещав старий і підтюпцем рушив по сходах до мене. Вже з останнього східця він хапає мене своєю кривою рукою за полу. Я рвонувся, й він — брзнув носом на сходи. Я тоді повз нього і, не оглядаючись, лечу через три — чотири східці щодуху вниз. Опинившись на подвір'ї, швидко кладу глиняну вазу між пляшки, накидаю поверх клейонку — гайда з тачкою поперед себе вперед.

На щастя, надворі лило саме як з відра і на всій вулиці Джулія скільки око бачить — ніде ні душі. Тому ніхто не помітив, як я вигнався з тачкою і попер її щодуху в сивій зливі. Спершу тікав боковим завулком, потім вискочив на вулицю Монсерато. І на ній у цю дощову годину ні душі. Пролітаю вулицею Монсерато і виїжджаю на вулицю дель Пелегріно, а звідти — на проспект Вітторіо. Тут сповільнюю ходу, щоб не викликати підозри, і старою Урядовою вулицею кочу до вулиці дель Паріоне, де лавка мого товариша Джесуальдо.

Однак тут на мене чекала несподіванка: було вже нерано, я запізнився на цілу годину і лавка Джесуальдо була зачинена. Дощ почав трохи вщухати, і раптом більш механічно, ніж в силу звички, я вигукнув своє професійне «Пляшки! Пляшки!» і попхав тачку слизьким бруком вулиці. Після першого вигуку однак я відчув, ніби в мене пересохло і злиплося все в роті. Серце шалено калатало. Здавалося, воно от-от вилетить з грудей. Я ледь волік ноги. Я саме проходив повз шинок. Дай, думаю, зайду поїм, підкріплюся і зберуся трохи з думками. Сказано — зроблено. Ставлю тачку оддалік, біля дверей розкішного будинку, а сам заходжу в шинок. Там майже нікого не було. Займаю стола в напівтемному кутку, замовляю печеню з картоплею і чвертку вина. Після першого кусня та першого ковтка вина мені раптом стає якось нестерпно прикро перед самим собою.

«От я й дійшов,— думаю,— до самого дна, досяг власне того, чого й жадав: став злодієм, мене бачили і зараз шукають; до того ще заручений з найгідшою на весь Рим дівчиною, а тепер стану ще й безробітним, бо зараз треба буде ховатися». Я дивився перед себе й ні-

¹ 300 лір — десь близько 2 крб. (прим. перекладача).

чого не бачив — переді мною була ніби якась порожнеча. Виделку як підняв з картоплею, так вона й застигла нерухомо в повітрі. Однак я схаменувся, доїв усе, потім розрахувався і вийшов надвір.

Дош перестав, довге проміння сонця заглядало в усі темні закутки між високими будинками. Все довкола сяяло. Я озирнувся і раптом бачу осторонь за кілька кроків від себе тачку, а довкола неї зграю хлопчаків; вони якось підозріло метушилися біля неї. Я хугчій до тачки, хлопчаки, мов та зграя горобців, пороснули хто куди. Дивлюся, а там усе догори ногами, пляшки перебиті, китайська ваза розмотана і шийка забита якимсь темним предметом. На мій жах, у шийці стирчала груба пляшка. Часу для роздумувань не було, треба було діяти. Але в цю мить гримнув вибух. І що б ви думали вибухло? Ваза, китайська ваза. Вона розлетілася в друзки. Знову виринула хлопчача зграя, зареготала на radoшах і побігла по вулиці. А я стояв, мов укопаний, опустивши руки, і дивився на купу черепків од вази й пляшок. Так, вони позбиткувалися наді мною старим жартом: взяли шматочок карбіду, поплювали на нього, вкинули в пляшку і заткнули її корком. Через деякий час її мусило розірвати газом. Жарт старий, а от вази як і не було. І я зрозумів майже тієї ж миті, що не тільки ваза зникла, а зник і той період мого життя, коли я працював утильником, дружив з Маріеттою і вкрав вазу. Я покинув тачку на тому місці, де вона стояла і рушив до друга Джесуальдо, що жив зовсім недалеко звідти, на вулиці Миру. Аж дивно якось було, що йдеш, не простягши рук і не зігнувшись дугою над тачкою. Побачивши мене в такій незвичній позі, Джесуальдо запитав, що трапилось.

— Нічого,— сказав я,— нічого. Мені треба,— кажу,— тільки тазик гарячої води, шматок мила і бритву. А після, якщо хочеш зробити подарунок, відшукай для мене штани, чисту сорочку і краватку... Я тобі заплачу за все це, як тільки зможу.

Одне слово, вийшовши з дому Джесуальдо, я вже був інший. Цей інший «я» вже не був тепер у відчаї — він мав віру. Тепер він замість того, щоб повернути на вулицю Гарбателла, де досі мешкав, пішов у зовсім протилежний бік міста, на вулицю Саларія, де знайшов притулок в одній знайомій родині. За кілька днів розпогодилось і я, в білому смокінгу офіціанта, чистий, поголений, свіжий і веселий обслуговував уже відвідувачів у саду ресторану Малагротті, на двадцятому кілометрі за Римом. Маріетти я більш ніколи не зустрічав, однак я не хочу, щоб про мене з-за цього думали зле. Адже те, що я зробив, не було ні зрадою, ні підступним обманом, ні підлістю. Це було просто-напросто як із сторінкою книги: перегорнув і раптом бачиш, що розділ закінчився.

СТУДЕНТ

Студенти. Але що вивчають ті, хто називає себе студентами, чого вони навчаються?

Коли всі вони такі, як Рауль, то, я вам скажу, ні біса вони не вчать. Спробуй також розібратися в слові «навчання». Якщо «навчатись» означає, як говорить Рауль, тільки мізкувати над вирішенням проблеми «двадцяти й восьми», тобто проблеми обіду й вечері, то такі студенти, зрозуміло, черпають свої знання, як ніхто інший, тільки з великої й вічної книги обдурювання. І лише ті, хто під словом «навчатись» розуміє, як і споконвіку розумілося, насильне звільнення від міцних кайданів неучтва, що сковують людину, є справжніми студентами. Ясна річ, що сама назва «студент» ще не облагороджує тих, які носять її недостойно. Називатися студентом так само не личить їм, як не личить садистові називатися Утішником. Отак і гробокопові не підходить наймення Возвеселитель, чи косокій, зморшкуватій і кривов'язій жінці ім'я Белла¹.

Рауль, скільки я його знаю,— найкраща ілюстрація до цього. Ось послухайте, як я з ним уперше познайомився.

Зайшов я раз у неділю в Пасаж трохи розвіятися. Сиджу собі в кафе, дивлюся телевізор. Коли це хтось ззаду штовх мене під лікоть. Оглядаюся. Сидить якийсь тип у ластовинні з вилупкуватими косими очима й лісистою рудою чуприною.

— Сірника можна? — до мене.

Витягую мовчки й подаю сірники.

¹ Белла — гарна, красуня (італ.).

— А тепер ще цигарку,— процідив він спроквола, однак владним тоном.

Я вже не втерпів.

— Ого, тон! — кажу.

Проте я людина від природи добра, подаю йому пачку з цигарками.

Він двома пальцями замість однієї цигарки витягає зразу чотири.

— Дякую,— промимрив.

— Брав би вже всі,— кажу,— це ж тобі не вперше.

Він, оком не кліпнувши, запихає всю пачку цигарок собі в кишеню й відповідає задля годиться:

— До чого скочується студент: при першій зустрічі випрошує цигарки.

— Дякую за таку першу зустріч,— говорю.— Давай краще вип'ємо кави.

Ледь сіли до столу, як він викладає вже всю до подробиць біографію: студент юридичного факультету, батько — відомий адвокат, незабаром і сам стане суддею і таке інше. Тут мені терпець остаточно урвався, і я перебив Рауля.

— Навіщо,— кажу,— верзеш оці байки. Адже я тобі не вірю. Та хоч би й вірив навіть, то кому це все треба? Сам такий,— кажу,— як і ти: ніколи не переступаю «найдорожчого друга».

— Що це має значити — не «переступати найдорожчого друга»? — запитує Рауль уже з властивою справжньому студентівці цікавістю.

— Хіба не так починаються в нас усі листи? І я завжди зупиняюся на словах «найдорожчому другові», тобто на початку листа, бо ніколи не маю грошей, щоб купити марку й послати його, закінчивши словами «Бажаю здоров'я!»

Рауль засміявся.

— Подобається мені, що ти зі мною відвертий,— промовив Рауль повчальним тоном.— Буду відвертий і я. Батько мій зовсім не юрист, а працює чиновником тут, у Римі, у відділі забезпечення інвалідів війни. Я насправді трохи більше двох років як студент. До речі, як ти вважаєш, чи не подумати б нам удвох над тим, як винайти спосіб легко добиратися до кінця твоїх листів?

Так розпочалася наша приязнь.

Я завжди вважав, що навчання робить людину мудрою і розсудливою.

Однак, познайомившись з Раулем, я був змушений зразу ж відмовитися від цієї думки. Навчання в університеті привело Рауля тільки до втрати відчуття міри і то настільки, що він навіть уже не розумів, чим саме мусить дорожити найбільше в світі. Він дійшов до того, що втратив остаточно самовладання й не міг будь-де зупинити себе вчасно, щоб не передати куті меду, не вийти за межі дозволеного. У випадку з Раулем втрата міри означала порушення тих рамок, за межами яких будь-який вчинок, з першого погляду ніби й

цілком безвинний, розглядається вже як неоправний злочин і карається всією силою закону. Мабуть якраз тому, що Рауль знався не з якою іншою, а саме з юридичною наукою, він кожную справу насамперед обмірковував до найдрібніших деталей. Саме після одного з таких надмірних детальних і ґрунтовних міркувань він дійшов до остаточного і, здавалося б, неймовірного висновку: ніби він готовий на все і спроможний на все.

Ці метикування однак не лише не стримували буйної уяви Рауля, а навпаки ще більше розпалювали її. І якщо до обмірковування відповідного питання він усе ж таки ще мислив розсудливо, то після цього Рауль, так би мовити, взагалі вже не осмислював нічого. Я намагався був стримувати його, натякаючи, що це пахне небажаними наслідками, та дарма: стримати в ту мить Рауля було все одно, що раптово зупинити на місці поїзда, який женеться зі швидкістю ста кілометрів на годину. У хвилини несамовитості він мене величав просто невігласом і заявляв, між іншим, що між нами двома він — мозок, а я, так би мовити,— лише руки, які мусять користися цьому мозкові.

Якось у ті дні прилітає він, засапавшись, у Пасаж і захоплено викладає мені свій розрахований на стопроцентний успіх план великого заробітку з «малим ризиком, а може, й зовсім без будь-якого ризикування». План цей виник так: вештаючись у відділі пенсійного забезпечення інвалідів війни, де його батько працював чиновником, і розмовляючи з відвідувачами, Рауль здибав якогось Рокко з Півдня Італії. Цей Рокко приїхав у Рим, щоб якось одержати найвищу пенсію, незважаючи на те, що мав, як було з усього видно, зовсім легке поранення. Він намагався, проте, доводити, що його рана — тяжка, розраховуючи, таким чином, добитися пенсії, на яку мали право тільки інваліди першої та другої групи. На цьому суб'єктові з Півдня Рауля спіткало, як він висловлювався, «прояснення» або ідея взяти дурні гроші. Він вирішив обробити селянка, запевнивши його, що при тих великих знайомствах у відділі пенсій інвалідам війни, які є в нього, він гарантує Рокко одержання пенсії такої групи інвалідності, яка лише йому заманеться. За це Рокко мав підкинути Раулеві кругленьку суму, щоб «підмазати» де треба.

Вислухавши цю ідею, я зразу ж пояснив Раулю, що вона належить саме до тих обдурювань, від яких я завжди тримався якомога далі. Але тут Рауль пустив у хід свої юридичні умовикрутаси: що ж це такі означає йти на обман? Однак у цьому випадку перед нами, мовляв, один з тих обманів, що гарантує незаперечний виграш. Це тому, що, згідно з юридичними науками, існує два види ошукувань і обидва з них не досить гарантовані, бо тільки частково закінчуються успішно. Пер-

ший вид: коли тільки закидаєш вудочку, так би мовити, «на щастя». Другий вид ошукувань, коли перед тобою вже є окреслена мета, ідеал.

Це ж саме іншими словами: в першому випадку можна лише плекати надію на успішний виграш — обман, а в другому можна вже поклатися на гарантований до певної міри обман-виграш. Чи не хитромудро? В цю мить я спробував був заперечити, що, мовляв, негарно, м'яко кажучи, спекулювати, як сам Рауль висловлювався, на боротьбі якогось бідака за справедливість. Та він, заходившись своїми умовправами, просто затулив мені рота.

— Ти,— заявив Рауль,— сльозливо сентиментальна людина. А життя наше — джунглі, де панують закони джунглів і де завжди перемагає тільки найдужчий.

Як бачите, це вже логіка справжнього студента, такого, що вміє сказати й не спіткнеться на слові, як усі ті нікчеми, які ніколи не були в університеті й уміють оперувати хіба що кількома запозиченими з прочитаних книг фразами. Отож я погодився, хоч і не цілком охоче, і ми вдвох пішли на місце зустрічі з Рокко — в Пасаж, щоб довершити вже розпочату Раулем справу. Рокко ми застали самого в кафе. Це був середніх літ чоловік, кремезний, присадкуватий, у чорному костюмі, обличчя в нього було жовте, як у хворих на печінку; очі — чорні, мов вуглики. Рокко перший почав розмову про пенсію, і я зрозумів, що перед нами людина солідна — є з ким торгуватися про угоду. В душі Рокко був переконаний, що по праву йому пенсія інваліда не належить. Проте він тут же торочив, що, мовляв, воював і пролив кров за батьківщину. Потім Рокко, насторожено оглянувшись довкола, заявив майже пошепки, що тут у відділі пенсій засіла і коверзує всім знахабніла згряя шахраїв. На закінчення розмови він, вилупивши якимось дивно очі, пригрозив, що коли вони, мовляв, не вчинять з ним згідно закону, то самі відчують дію закону на своїх спинах.

Рауль (хитрий мотюга!) почав підступати здалеку, як і годиться з селяком. Спершу поцікавився його родинними справами й зробив це так хитро й тонко, що Рокко зразу ж розтав серцем, витяг з портфеля карточки дружини й трьох дітей і подав нам. Від справ родинних до справ професійних — один крок, і Рауль випитав його, пункт за пунктом, скільки той мав землі, що сів і які врожаї збирав. Нарешті Рауль зачепив тему війни і Рокко, захопившись, почав перелічувати свої подвиги на всіх фронтах і розповідав про них так довго, що я почав позіхати і ледве-ледве не заснув. Рауль однак слухав Рокко з посиленою увагою, весь час похитуючи на знак згоди головою. Нарешті дійшла черга до Рауля, і тоді він заявив, що, мовляв, існують такі речі,

які й рідному братові не погодився б зробити. Виголосивши цю заяву, Рауль уважно глянув на Рокко, але той мовчав, наче води в рот набрав. Дещо збентежений, Рауль додає, що однак для такої людини як Рокко, селянина, батька великої сім'ї і солдата-героя, він усе ж готовий зробити виняток. І знову Рокко ні слова. Тоді Рауль, неабияк спантеличений, робить головний удар: заявляє, що, завдячуючи доброму знайомству в відділі пенсій фронтовикам, він зможе оформити пенсію, яку Рокко забажає. Однак тут необхідно, мовляв, трохи вивідати, аби знати, як і до кого підступити. Основне ж — трохи «розслабити оточення». Рауль гадав, що його натяки Рокко вже второпав. Але він — ні пари з вуст, одно тільки ловить кожне слово Рауля. Нарешті Рауль майже з відчаєм заявляє:

— Розслабити оточення — значить запла-тити.

А той грубо:

— Скільки?

Трохи поторгувавшись за суму, доходимо, нарешті, до згоди. Досягши мети, Рауль, як і завжди, починає підлещуватися до Рокко і запрошує його, нарешті, на вечерю. Треба ж, мовляв, випити за його, Рокко, та й за наше здоров'я і «замочити» справу. Рокко, проте, холодно відмовляється, заявивши, що має зустрітися з деякими земляками.

— Я прийду, мовив він,— сюди ж, у Пасаж, завтра і принесу половину грошей. А решту,— каже,— обіцяю виплатити після успішного вирішення справи з пенсією.

Прощання з Рокко було просто зворушливе. При цьому Рауль натякнув Рокко, щоб він, бува, нікому ані слова, адже це робиться, зрозуміла річ, лише для нього. Будь-кому іншому, мовляв, він цього ніколи б не зробив. У відповідь Рокко лише міцно притиснув попереk губів пальця, що мало означати — мовчати, як риба.

Я був до смерті стомлений і вже не схотів іти до Рауля, як це завжди бувало в подібних випадках раніше, щоб знову вислухувати його заумні тиради, які він виголошував з неабияким хистом: чому він у цьому випадкові зробив саме так, а в тому — інакше.

Попрощавшись з ним якомога швидше, я повернув завулками знову в кафе, маючи на меті посидіти в тиші й поїсти що-небудь, а звідти вже піти додому спати. Не пройшовши, проте, й кількох кроків, я раптом побачив поперед себе зовсім близько спину Рокко, який простував у тому ж напрямку, що й я. Вже не пам'ятаю чому саме, але його впевнена, розмірена хода викликала в мене якимось підозріння і я вирішив піти назирці за ним.

Так я попрямував за Рокко з вулиці на вулицю аж доки, нарешті, не побачив, що він зупинився перед дверима комісаріату поліції. Тепер я став віддалік і дивився, що він робитиме далі. Бачу, він щось сказав вартовому

поліцаю, який стояв на дверях, і почимчикував спокійно в будинок. Була ніч, і в приземкуватих незавішених вікнах комісаріату поліції з масивними перехресними ґратами ясно світилося. Я насмілювався підійти до одного з вікон і заглянути в нього. Саме в цю мить (то ж треба було так) в кімнату зайшов Рокко. Поліцай у формі, що сидів за одним з столів, швидко підхопився з місця й виструнчився перед Рокко. Привітавшись, Рокко скинув з себе верхню одягу, повісив її на вішалку і з виразом вдовolenня на обличчі сів за інший стіл. Потім хутко підтяг до себе телефона і почав набирати якісь номери. З мене всього цього було вже доволі. Прямо від вікна лечу до Рауля додому. Він мешкав зовсім недалеко від поліцейської дільниці — в провулку Скандербега, на останньому поверсі старого-престарого будинку, де перебував на квартирі в одного шофера. Його кімнатка була така убога і така тісна, що кожного разу, коли я до нього заходив, я був сам не свій. Серце стискалося від убозтва, що там панувало.

Рауль саме лежав, простягшись у черевиках і в одязі на ліжку й задоволено затягався цигаркою, пускаючи через викривлену нижню губу дим. Довкола панував такий розгардіяш, що й описати важко. На столі лежали навалом книги. Інші стояли в рядочку на полиці. Зачинивши за собою двері, я, не промовляючи й слова, підійшов до столу, сів і взяв першуліпшу книгу, що лежала найближче до мене. То був якраз кримінальний кодекс. Глянув я на збірник законів та й кажу удавано спокійно, таким солоденьким голоском:

— Чи не будеш ти ласкавий, як студент юридичного факультету, відшукати в цій книзі, скільки років тюрми нам обом дадуть після завтрашньої зустрічі з Рокко?

— Ну й страхополох же ти! — ехидно посміхнувся Рауль.

— А ти все-таки заглянь у свій підручник, — наполягав я, — може, хоч тут тобі стане в пригоді юридична наука.

А він:

— Скажи, кого це ти так перелякався? Ти що, навмисне повернувся, щоб сказати мені про це?

Тоді спокійно розповідаю про мою зустріч з Рокко, про те, як він, залишивши нас обох у кафе, сам попрямував до комісаріату поліції. Ну й що б ви думали діє наш Рауль? Після першої миті подиву він схоплюється з ліжка, накидає на ніс окуляри й починає, як і завжди, торочити свої дурниці. Я не маю жодного наміру знову повторювати ці теревені, тому що й сам їх гаразд не пам'ятаю. Скажу тільки, що під кінець своєї «гарячки» Рауль хотів мені все ж довести, ніби й на цей раз не допустив жодної помилки: план, мовляв, був дійсно бездоганно продуманий і що, певне, в усьому винен падлюка Рокко, який не був саме тим, ким Рауль хотів би його вважати.

Зачувши цей мудрий висновок, я встав і сказав:

— Знаєш, на кого ти схожий? На тих картярів, які, програвши, встають із-за столу й заявляють, що супротивник не вмів грати. При цьому супротивник все ж таки виграв, а вони програли. Ось хто ти в моїх очах тепер, чув?

А Рауль на це:

— А ти — невіглас, чув? І більш відповідати тобі не стану.

А я:

— Що й казати, студент і більш нічого.

Ця моя остання фраза, треба гадати, була йому ножем у серце, бо Рауль раптом як заверещить, мов навіжений, та як зцупить себе за чуба і ну рвати, і ну горланити:

— Геть, геть, геть звідси! Геть!

Мені стало якоюсь і страшно, і шкода його. Якусь мить я стояв, не зводячи з нього очей, а потім тихесенько навшпиньках задкую, задкую з хати — і рип за собою дверима.

*З італійської переклав
Ілько КОРУНЕЦЬ*